

Meghatározható-e a Dél-Alföld késő középkori lélekszáma?

Vajda Tamás
SZTE Egyetemi Levéltár

„Az egész délvidéki terület középkori helyzetéről szükséges volna modern felfogású, teljes forrásanyagon nyugvó monográfiát készíteni. Ezek megcáfolhatatlanul igazolhatnák a vidék – a mai Bácska és Bánát – középkori magyar jellegét, ezek hiányában azonban csak néhány vonást emelhetünk ki.”¹ (Mályusz Elemér)

A dolgozat térbeli és időbeli koordinátái

Jelen vizsgálat során a továbbiakban Dél-Alföld terminus alatt a történeti,² földrajzi³ vagy néprajzi⁴ tudomány gyakorlatával szakítva a bács-kalocsai és csanádi püspöki egyházmegyék középkori területét értem. Így kutatásom a középkori Bács, Bodrog, Szerém, Csongrád, Csanád, Temes, Torontál, Keve, Krassó, Arad vármegyék területére terjed ki. Nem kevésbé szorul magyarázatra a címben használt időmeghatározás sem: késő középkor alatt a III. Béla király uralkodása és a mohácsi csatavesztés közötti – mintegy 340

¹ MÁLYUSZ 2002. 29.

² BLAZOVICH 1994. 36.; KRISTÓ 2000. 9. (2003. 157.) Etimológiai elemzés szerint az alföld terminusban eredetileg az -al előtag „alsó” jelentésű, a -föld utótag értelme pedig „vidék”. KISS 1997. I. 68. Ennél fogva az Alföld eredetileg Magyarország alsó (azaz déli) vidékét jelentette, beleértve a Szerémséget és a mai Dél-Dunántúlt is. BELUSZKY 2001. 23. Az Alföld tehát az Alsó részek, azaz Alsó- (vagyis Dél-) Magyarország szinonimájaként kelt életre. KRISTÓ 2003. 31–32. Ilyen összefüggésben szükségtelen, sőt egyenesen értelemzavaró anakronizmusnak is tekinthető a tanulmányom címében szereplő Dél-Alföld terminus középkorra alkalmazása, azonban a ma használatos fogalmakhoz alkalmazkodva talán mégis megkönnyíti a pontos értelmezést és a közérthetőséget.

³ A természeti földrajzi szemléletmód szerint az Alföld határait a Kárpát-medence közepét elfoglaló síkság és a hegységkeret között húzódó 200 m-es tszf. szintvonal jelöli ki, így az nyugat és dél felé is átlépi a Duna vonalát, az Alföldhöz sorolva a Szerémséget és a Dráva-völgy alsó szakaszát, az Ormánságot és a Drávaszöveget (napjaink felfogása szerint a Mezőföld vagy a Tolnai-Sárköz is az Alföld része), a Marostól délre a Temesközt, s kelet, északkelet felé is messze túlterjeszkedik az Alföld a mai országhatárokon (a mai ország területen az Alföldnek alig több, mint a fele, kb. 52 ezer km² található. BELUSZKY 2001. 23.; MÉSZÁROS–SCHWEITZER 2002. 262.; ENYEDI–HORVÁTH 2002. 21.; BELUSZKY 2005. 75. Ezzel szemben a közfelfogás és egyes tudományos diszciplínák (pl. gazdaságföldrajz) Alföld fogalma a természeti tájnál szűkebb területet ölel fel, ugyanis a tájkép tulajdonágai mellett egyéb – többnyire nem definiált, nem tudatos – kritériumokhoz kötik az „alföldiséget”: többnyire épp a ritkaszemű településhálózathoz, a tanyavilág jelenlétéhez, a mezővárosok létehez, esetleg etnikai, néprajzi jellemzőkhöz. Így azután a közfelfogás és a társadalomtudományok alföldje sohasem lépte át a Dunát, vagyis a Mezőföldet, az Ormánságot nem sorolta az Alföldhöz, csakúgy, mint a Szerémséget. BELUSZKY 2001. 24–25.; ENYEDI–HORVÁTH 2002. 22., 442.; BELUSZKY 2008. 367.; NEMES NAGY 1996. (2003.²) 616.

⁴ KÓSA–FILEP 1975. 53–54.; KÓSA 1977. 63.

esztendő időszak – népesedési folyamatainak rekonstruálására teszek kísérletet a fennmaradt korabeli írott források segítségével.

A téma megjelölés és vizsgálatai szempont előnye többértű. Egyrészt említhető, hogy a régió vármegyéinek, jelentősebb településeinek helytörténetét bemutató szakirodalmi munkák⁵ mellett felhasználhatóvá válnak a kalocsai és csanádi püspöki egyházmegyék középkori történetét ismertető egyháztörténeti⁶ munkák is. Másrészt pedig lehetőségünk nyílik arra, hogy az állami és vármegyei forrásokat, adójegyzékeket a területen működő egyházi szervezet jövedelem-jegyzékeinek adataival vessük össze. Sajnos még így sem nyílik mód konkrét és pontosnak tekinthető lélekszámok nyelésére, de az eddigieknél talán biztosabban ragadhatók meg a XII–XV. század közötti időszak népesedési folyamatai, etnikai viszonyainak dinamikus változásai, s végezhető el a szakirodalomban található becslések kritikai vizsgálata.

Középkori főpapi jövedelmek

Középkori főpapjaink átlagos évi jövedelme III. Béla király fennmaradt jövedelemjegyzéke,⁷ a XIV–XV. századokból ismert *servitium communae*, illetve *annata-jegyzékek*,⁸ valamint Vincenzo Guidotti velencei követ 1525-ből származó jelentése⁹ alapján becsülhető meg. A különböző korokból származó főpapi jövedelmek egybevetése szemléletesen mutatja azt a folyamatot, amelynek során a XII. század vége és 1525 között a kalocsai és csanádi egyházmegyék főpapi jövedelme egyre hátrébb csúszott a hazai püspökök rangsorában. A XII. század végén a 12 hazai püspökség közül az esztergomi érsek és az egri püspök után 2500 márka évi bevétellel a kalocsai

⁵ FÁBIÁN 1835. 171–173; BÁRÁNY 1845. 11–22., 145–160.; BÁRÁNY 1848. 8–28., 161–171.; IVÁNYI 1872. 149–174.; PESTHY 1878. 13–50. 330–336.; PESTHY 1880. I. 369–424.; MÁRKI 1892. 494–513.; ÉRDUJHELYI 1894. (1991.²) 30–70.; CSÁNKI I. 757–788., II. 1–261.; BOROVSKY 1896. I. 49–158.; ZSILINSZKY 1897. I. 24–161.; TURCHÁNYI 1906. 167–176., 218–229., 284–287., 316–371.; IVÁNYI 1907–1909. (1991.²) I–V.; MILLEKER 1914. 17–42.; DÉLMAGYARORSZÁG I–III.; TEMES II. 1–31.; TORONTÁL 341–386.; BÁCS-BODROG II. 28–91.; SZABÓ 1954. 22–84.; ÁMTF I. 163–244., 695–732., 835–907., II. 418–443., III. 305–321., 469–498.; SZEKERES 1981. 90–104.; SZEKERES 1983. 10–76.; ENGEL 1995. 353–365.; BLAZOVICH 1997. 117–124.; SZEKERES-RICZ 1998. 85–134.; BLAZOVICH 1999. 32–41. (2002. 105–115.); MÁLYUSZ 2002. 27–42.; PETROVICS 2008. 45–53.; BLAZOVICH 2008. 327–345.; PETROVICS 2010. 319–329.

⁶ KATONA 1800. I. 194–534. (2001.² 107–296.); SZENTKLÁRAY 1898. I. 27–70.; ÉRDUJHELYI 1899. 279–282.; JUHÁSZ I/2–5.; JUHÁSZ 1941. 16–71.; GYETVAI 1987. 48–102.; UDVARDY 1991. 74–468.; UDVARDY 1992. 23–29.; KOSZTA 2000. 41–80.; CSÖMÖRE 2008. 71–75., 105–111.

⁷ Szövege latin eredetiben: KÜFFER 1895. 288–289.; BÉKEFI 1900. 139–140.; HÓMAN 1916. 425–426.; BARTA – BARTA 443–444.; magyarul: KRISTÓ–MAKK–MAROSI 1981. 81–82.; FEDELES 2009. 449.

⁸ LUKSICS 1908. 6–7.; MAYER 1923–1924. 651.; MÁLYUSZ 1971. 180–181. (2007.² 172.); FÜGEDI 1965. 496. (1981.² 111.); FÜGEDI 1974. (2004.²) 119.; FEDELES 2009. 448.

⁹ MÁLYUSZ 1971. 181. (2007.² 172.); FÜGEDI 1974. (2004.²) 119.; FEDELES 2009. 448.

érsek jövedelmei voltak a legmagasabbak. Közvetlenül utána következett a 4–5. helyen az egyházmegyék bevételei alapján kialakított rangsorban 2000 márkával a csanádi püspök. A XIV. század elejétől vezetett servitium fizetések tanúsága szerint a kalocsai főpap a 14 servitiumot fizető püspök között a 2–4., a csanádi pedig a 6–7. helyen állt. A XV. században néhány magyar egyházmegye servitiuma (talán főpapi jövedelme is) lényegesen megemelkedett, így a kalocsai főpap jövedelme már csak az 5–6., a csanádié a 8–9. helyre volt elegendő. Az 1525-ből fennmaradt velencei követjelentés szerint évi jövedelme alapján a kalocsai főpap a 6., a csanádi püspök a 12. helyre szorult vissza. A XII. század végén még a jövedelmezőbb püspökségekhez tartoztak a dél-alföldi egyházmegyék, a középkor végére viszont a közepes és szegények közé csúsztak le bevételeik alapján.¹⁰ Ez két folyamatra utalhat. Mivel a nagyállattartásból vagy a kézműiparból és kereskedelemből származó jövedelem nem volt tizedköteles, ezért egy-egy főpap jövedelmének hanyatlása jelezheti a régió gazdasági szerkezetváltozását. Másrészt a főpapi jövedelmek csökkenése utalhat a régió magyar nyelvű lakosságának folyamatos csökkenésére is. Ha nemcsak az egyházmegyék sorrendjét, de a főpapi jövedelmek közötti számszerű különbségeket is figyelembe vesszük, akkor egészen megdöbbentő, hogy miközben a bács-kalocsai és a csanádi egyházmegye a XII. század végén még közel azonos jövedelmet biztosított főpapja számára, addig az 1520-as évekre a két főpap bevételei között közel hétszeres a különbség. Még kedvezőtlenebb a folyamatokat érhetünk tetten, ha olyan egyházmegyék adataival hasonlítjuk össze a csanádi egyházmegye jövedelmi viszonyait, amelyek a III. Béla korabeli jegyzékben még Csanád mögött szerepeltek. A pécsi, a váradi és a zágrábi főpap például egyaránt szerényebb helyen szerepelt a XII. század végén, mint a csanádi, de az 1520-as évekre jelentősen előreléptek, s a csanádi főpap bevételeinél hétszer-nyolcszor nagyobb források fölött diszponálhattak.

A feltehetően 1185 körül, III. Béla király második házasságának diplomáciai előkészítése (vagy más nézet szerint az 1190-es esztendőben III. Béla király idősebb fia, Imre aragóniai házassága)¹¹ érdekében keletkezett számadás felsorolja a hazai főpapok és a király különféle bevételeit. A számadást Magyarországon elsőként felhasználó Hóman Bálint 1916-ban „rendkívül értékes kimutatásnak” nevezte, „amelyből világos képet nyerünk a középkori magyar király vagyoni helyzetéről, a királyi, helyesebben állami jövedelmek s ezek közt a pénzverési jövedelem nagyságáról.”¹² Hóman Bálint nyomán Györffy György is az ország XII. század végi viszonyainak legbecsesebb statisztikai emlékének tartotta a jegyzéket.¹³ Ez a forrás

¹⁰ KOSZTA 2000. 47.

¹¹ KOSZTA 2009. 104.

¹² HÓMAN 1916. 424.

¹³ GYÖRFFY 1963. 50.

felsorolja a püspökök jövedelmeit, amelyek tizedbevételből és a birtokok hasznából tevődtek össze.

III. BÉLA KORA			XIV–XV. SZÁZAD			1525. ÉVI JELENTÉS		
N ^o	NÉV	ÖSSZEG (MÁRKA)	N ^o	NÉV	ÖSSZEG (FT)	N ^o	NÉV	ÖSSZEG (FT)
1.	Esztergom	6.000	1.	Esztergom	6.000 (12.000) ¹⁴	1.	Esztergom	35.000 ¹⁵
2.	Eger	3.000	2.	Pécs	10.200	2.	Várad	26.000
3.	Kalocsa	2.500	3.	Eger	2.400 (9.000) ¹⁶	3.	Pécs	25-26.000
4.	Erdély	2.000	4.	Várad	6.000	4.	Erdély	24-25.000
5.	Csanád	2.000	5.	Kalocsa	6.000	5.	Eger	22.000
6.	Veszprém	1.700	6.	Zágráb	1.200 (6.000) ¹⁷	6.	Kalocsa	20-22.000
7.	Pécs	1.500	7.	Erdély	4.500	7.	Zágráb	18-20.000
8.	Zágráb	1.500	8.	Veszprém	2.700	8.	Győr	13-14.000
9.	Győr	1.000	9.	Csanád	2.400	9.	Veszprém	10-12.000
10.	Várad	1.000	10.	Győr	2.400	10.	Vác	4-5.000
11.	Vác	700	11.	Vác	1.500	11.	Nyitra	4.000
12.	Nyitra	300	12.	Nyitra	825	12.	Csanád	3.000
			13.	Bosznia	600	13.	Szerém	2.500-3000
			14.	Szerém	300 (400) ¹⁸			

Középkori főpapi jövedelmek¹⁹

A jegyzékben szereplő számadatok pontos értékelése, megbízhatóságának megítélése azonban korántsem egységes a történeti szakirodalomban. Hóman Bálint 1916-ban még úgy vélte, hogy az összeírás nem a teljes püspöki jövedelmeket sorolja fel, hanem mindössze a királyi udvar által a királyi jövedelmek után a főpapok javára befizetett tizedek összegét, tehát az egyházi jövedelmeknek csak egy (pontosan meghatározhatatlan mértékű) töredékét. Hóman Bálint abból indult ki, hogy a listának a főpapi jövedelmeket felsoroló része azzal az állítással indul: „*az esztergomi (érseknek) van a királyi udvarból a pénzből hatezer márkája*” („*Strigoniensis habeat de curia regis de moneta sex mille marcas*”)²⁰ Bizonyítéku Könyves Kálmán király I. törvénykönyvének 25. cikkelyére is hivatkozott, amely elrendelte, hogy a vám- és vásárjövedelmekből egytizedet a püspökök kapjanak meg.²¹ Az 1980–1990-es évtizedekben azonban a forrás

¹⁴ 1423-tól

¹⁵ Fügedi Erik az ún. Hipolit- vagy modenai kódexek 1487–1491., 1493–1495. évi adatai alapján 25000 Ft-ban határozta meg az esztergomi érsek késő középkori bevételeit. FÜGEDI 1960. 536. (1981. 207.); FÜGEDI 1974. (2004.²) 119.

¹⁶ 1492-től

¹⁷ 1421-től

¹⁸ XV. század közepétől

¹⁹ FEDELES 2009. 448.

²⁰ FORSTER 1900. 139.; KRISTÓ–MAKK–MAROSI 81.

²¹ HÓMAN 1916. 428. Állítását 1935-ben megjelent szintézisében is megismételte: „A főpapok 24.100 márka ezüstöt...kaptak a királytól tized címén.” HÓMAN 1935. 403.

megbízhatósága iránti kezdeti lelkesedést feladva, főleg Kristó Gyula nyomán egyre kétkedőbb álláspontok láttak napvilágot III. Béla korabeli jövedelemjegyzék adatainak pontosságával kapcsolatban. Kristó Gyula 1984-es megfogalmazása szerint „A jövedelem-összeírás hitelessége nem áll vitán felül.”²² A legfőbb ellenérvet az szokta jelenteni, hogy a lajstrom túlzottan magasra taksálja a magyar király bevételeit, s olyan képet ad, mintha a magyar király jövedelmeinek zöme regálé alapon pénzben vagy veretlen ezüstben folyt volna be. A jövedelemjegyzék eszerint megszőpítve, eltorzítva tükrözi a III. Béla kori Magyarország királyi bevételeit”²³ Mindezek nyomán pedig arra következtet, hogy „a jövedelemkimutatás sem tételelesen,²⁴ sem az egyes összegek egymáshoz viszonyított arányát illetően nem alkalmas megbízható következtetések levonására. Ezzel maguktól elesnek azok az eredmények, amelyek e lajstrom alapján a magyar király jövedelmét közvetlenül a német és bizánci császár után az angol és francia király jövedelmével vették azonosnak...A III. Béla kori jövedelem-kimutatásból jószerével csak a vázat tarthatjuk hitelesnek, azt, hogy a magyar király bevételei a XII. század utolsó évtizedében a pénzváltásból, sóból, vámokból, révekből, vásárokból, az erdélyi idegen telepeseiktől, Szlavónia hercegétől származó bevételekből, a 72 vármegye jövedelmének kétharmadából és a 72 megyésispán ajándékából álltak, amelyet természetbeni juttatások, ezüst, textília, lovak, továbbá élelmiszer egészítettek ki”²⁵

²² 1981-ben Kristó Gyula még azt hangsúlyozta: „Nézetünk szerint a jövedelem-összeírás hiteles...Magunk nem látunk okot kételkedni abban, hogy III. Béla idején valóban készült egy jövedelemjegyzék, még pontosabban: III. Béla korában a Párizsban ránk maradt lajstrom készült el”. KRISTÓ 1981. 22.

²³ KRISTÓ 1984. 1246. Kristó Gyula 1981-ben azt hangsúlyozta: „a magyar királynak...az állott érdekében, hogy minél kedvezőbb színben tüntesse fel hatalmának gazdasági alapját. A torzítás mértékére mindössze egyetlen példa: a jövedelemjegyzék szerint Béla király az erdélyi telepeseiktől 15 ezer марка bevételhez jutott, míg 1224. évi adat szerint II. András a dél-erdélyi szászoktól 500 марка illette meg. Ha ez utóbbi összeg esetleg nem is az egész adót, hanem csak annak egy részét (a pénzbevételek címén fizetett összeget) tartalmazza, a két összeg közti különbség sokkal nagyobb annál, semhogy a Béla korit hitelesnek lehetne elfogadni.” KRISTÓ 1981. 23. Majd 2002-re némileg megváltoztatta véleményét az adatok felhasználhatóságáról: „III. Béla király 1195 tájáról ránk maradt jövedelemjegyzéke szerint az ezüstben kifejezhető királyi bevételek 9 %-át (a 166 ezer márkából 15 ezer márkát) az erdélyi királyi *hospesek* adói tették ki. (A sóból, amelyen erdélyi só kell értenünk, az uralkodónak 16 ezer марка bevétele származott, vagyis Erdélyből eredet III. Béla pénzügyi jövedelmeinek csaknem ötöde, pontosan 19 %-a). Az Andreanum 1224-ben csak a kamara haszna címén évi 500 марка fizetésére kötelezte a vendégeket.” KRISTÓ 2002. 167. A két vélemény között igen határozott változás tapasztalható: 2002-re Kristó Gyula tehát magyarázatot talált az 1224. évi adat alacsony voltára, így az a továbbiakban nem vonja kétségbe a III. Béla kori adatok hitelességét és valószínűségét.

²⁴ 1981-ben Kristó Gyula még azt nyilatkozta a jövedelem-összeírásról: „csak a tételei lehetnek igazak, számadatai aligha”. KRISTÓ 1981. 23.

²⁵ KRISTÓ 1984. 1246–1247.

A legutóbbi esztendőkből azonban ismét találni olyan álláspontot a szakirodalomban, amely a jövedelemjegyzék adatait pontosabbnak, a kutatás számára alapul vehetőnek ítéli meg. Makk Ferenc szavai szerint: „A jegyzékben számszerűen feltüntetett – és meglepően magas – összegekből az tűnik ki, hogy a király bevételei között igen tekintélyes hányadot tettek ki a regálé (tehát felségjogon szedett) jövedelmek a domaniális (azaz földesúri jogon élvezett) jövedelmekkel szemben. Ugyanakkor a lajstromban szintén szereplő egyházi jövedelmek a valóságoshoz képest nagyon alacsony értéket képviselnek”²⁶. Úgy tűnik tehát, hogy a III. Béla kori jövedelemjegyzékben szereplő főpapi bevételek számadatai alapján sokkal inkább az alábecslés veszélye fenyegeti a demográfiai kalkuláció pontosságát. Újabban Török József szerint a jegyzék „a magyar egyház 1185-ös helyzetét, a püspökségek vagyoni viszonyait pontosan rögzíti.”²⁷ Így pedig újabb, cáfoló bizonyítok felmerüléséig a III. Béla kori jövedelemjegyzék adatait, belső arányait felhasználhatónak tartom a XII. század végi állapotok rekonstruálására.

A dél-alföldi területek XII. századi népesedési és etnikai képe

A dolgozatban vizsgált dél-alföldi területek kora Árpád-kori népesedési és etnikai képének rekonstruálásához felhasználható a kalocsai és csanádi egyházmegyék XII. század végi részesedése a magyar főpapság jövedelméből. A főpapi jövedelmekből mindkét egyházmegye az országos átlagnak megfelelő mértékben részesedett. Sőt kiemelendő, hogy a kalocsai egyházmegye a főpapi jövedelmekből kétszer akkora hányadhoz jutott, mint amit a területe indokolt volna. Ezekből az adatokból megállapítható, hogy a két püspöki egyházmegyére kiterjedő dél-alföldi régió az országos átlagnak megfelelő, sőt a bácskai területek még sűrűbb népességgel rendelkeztek. A késő középkori és kora újkori forrásokból kirajzolódó katasztrofális állapotokkal szemben tehát a Dél-Alföld a XII. század végén kellő lélekszámú és népsűrűségű populációval rendelkezett.

A XII. századi főpapi jövedelmek regionális elemzése egyúttal az akkori népesség felekezeti, azon keresztül pedig etnikai megoszlására vonatkozóan is hordozhat információkat. Hiszen a latin rítusú főpapok javára

²⁶ MAKK 2000. 184. Makk Ferenc egy szintén 2000-ben megjelent tanulmányában kiemelte: „A lajstrom számadatainak újraértékelése azt bizonyítja, hogy III. Béla éves bevétele 23 tonna színezüstnek felelt meg, míg a francia királynak 17 tonna, az angol királynak pedig csak 9 tonna volt az éves jövedelme. A magyar uralkodó gazdagsága tehát jelentősen felülmúlta az angol és a francia király gazdagságát.” MAKK 2000/b. (2003.²) 233. Utóbbi idézet egyúttal arra is rávilágít, hogy Makk Ferenc elfogadta Barta János és Barta Gábor 1993-as tanulmányában megállapított, a végösszeg hozzávetőleg 1/4-ével történő csökkentési korrekciót. BARTA–BARTA 422.

²⁷ TÖRÖK 2002. 124. „Az 1945 és 1990 közötti történetírás, amely nem kedvelte III. Bélát, kétségbe vonta a jegyzék hitelét, s úgy vélte, hogy az előző korszak történészei a király nagyságának a bizonyítása érdekében tekintették hitelesnek a jövedelemjegyzékből előtűnő adatokat.” BERTÉNYI 2009. 128.

természetesen csak a latin rítust gyakorló hívek fizettek tizedet. Vagyis a régió késő középkori és kora újkori források alapján megállapítható idegen eredetű (szerb, bolgár, oláh stb.) és ortodox hitű lakosságával szemben a XII. századi főpapi jövedelmek latin rítusú, tehát magyar populációra utalnak.²⁸ A jövedelemjegyzékből levonható következtetés tehát egybecseng a szakirodalom megállapításával: a Maros és az Al-Duna térségében Bács, Bodrog, Keve, Krassó, Temes és Torontál vármegyék területe már az Árpád-korban az ország egyik legjobban megtelepült és színmagyar népi tája lett.²⁹ Alátámasztja ezt az elképzelést a dél-alföldi helynevek etimológiai elemzése is. Györffy György Árpád-kori történeti földrajzi könyvsorozatának 1963 és 1998 között megjelent köteteinek adatai alapján Arad, Bács, Bodrog, Csanád, Csongrád, Keve és Krassó megyék Árpád-kori helynévanyagában sok a korai keletkezésű magyar eredetű hely- és víznév.³⁰ Ezt az álláspontot a nyelvészeti vizsgálat is megerősítette.³¹ A helynevek nyelvi eredetében kimutatható magas magyar nyelvi részesedés azért is jelentős tény a történeti kutatás számára, mert írott forrásokban különösen szegény, a nyelvészeti elemzéseket leginkább igénylő korszak nyelvi viszonyaira vet fényt.³² Jól összhangban van az egyházi jövedelemjegyzékből és a dél-alföldi helynevek nyelvi eredetéből levonható megállapításokat a régió régészeti emlékanyaga

²⁸ A XII. század végére keltezhető jövedelemjegyzék adatai alapján levonható megállapítás nemcsak saját korára, de a korábbi időszakra (legalábbis az 1071 és kb. 1185 közötti bő egy évszázadra) is hordoz etnikai információt. Hiszen – figyelembe véve a XII. században többször is megélénkült magyar-bizánci háborúkat – nagy valószínűséggel feltehető, hogy nem a XII. század folyamán nőtt meg a régió magyar etnikumú lakosságának aránya, hanem már X. vagy XI. század folyamán, hiszen a többször is megismétlődő és hosszú háborúkat a helyi népesség is megsínylette. GYÉMÁNT 2007. 38. Nem egyedülálló jelenség a két egyházmegyében megállapított magas magyar nemzetiségi részarány, hiszen Szerém és Valkó megyének is igen jelentős latin rítusú, tehát magyar lakossága volt a XI–XIII. században. KNEZSA 1938. (2000.²) 395–396.; ENGEL 2000. 268–282.; KRISTÓ 2003/b. 111.

²⁹ GYÉMÁNT 2004. 211. Ugyanakkor hangsúlyozni kell azt is, hogy a fenti megállapítás nem jelenti azt, hogy ne éltek volna más hitű és a magyartól eltérő etnikumú lakosok a Dél-Alföldön. III. Ince pápa 1198-ban Imre királyhoz írott levelében, mivel a kalocsai érsekség területén több falu van, amelyben szlávok laknak, s ezek nem fizetnek dézsmát, inti a királyt, hogy az említett szlávokat szorítsa az érseknek való dézsmafizetésre.

³⁰ Györffy György szerint: Bács megyében „a határnevek és személynevek a XIII. században már általában magyar nyelvűek.” ÁMTF I. 208. Bodrog „megye népessége a XIV. század elején etnikailag általában magyarnak tekinthető. A régi lakosság, a XII. századi nyugati szláv (cseh) települések, valamint a kisszámú besenyő, olasz és német szörványok a tatárjárás körül beolvadtak.” ÁMTF I. 750. Csanád megyében „a XIII. századi személynévi és helynévi anyag magyar nyelvű lakosságra mutat.” ÁMTF I. 845. „A Temes-vidékről fennmaradt határjárások nevei magyar lakosságról tanúskodnak”. ÁMTF III. 313. Krassó megyében „a XIV. században a román bevándorlással egyidejűleg, de attól függetlenül dél-szlávok költöztek be, jobbra a sík vidékre, s megindult a helynévanyag elszlávosodása ... a régi falunévek fokozatosan kicserélődtek, úgy hogy Krassó megye nagy részén csak mutatóba maradt meg egy-egy Árpád-kori név.” ÁMTF III. 475.

³¹ MELICH 1929. 23.; KNEZSA 1938. (2000.²) 387–389.; KISS 1992. 410–421.

³² BENKŐ 1997. 67–68.

is, amennyiben a IX–X. századból „hiányzanak az Alföldről a bolgár és délszláv régészeti emlékek.”³³ Ugyanakkor a X–XI. századi magyarság emlékanyaga számos lelőhelyről vált ismertté.³⁴

	TERÜLET (%)	JÖVEDELEM (%)
Kalocsa	5,271	10,77
Csanád	9,003	8,62

A kalocsai és csanádi egyházmegye XII. századvégi részesedése a főpapi jövedelmekből

XIII. századi változások a Dél-Alföld népesedési folyamataiban

A XII. század végétől a magyar állam déli expanzív külpolitikája következtében a magyar egyházszervezet nagy tömegű más hitű megtérítésének feladatával szembesült. 1225-től intenzív térítés vette kezdetét az ország déli határai mentén az ortodox szerbek, valamint bogumil eretnekek körében.³⁵ Csak Ugrin érsek vezetésével folytatott missziók eredményeként 1229-ben létrejött a szerémi püspökség,³⁶ 1233-tól ismert az első boszniai püspök (az egyházmegye tényleges szervezett működés feltehetően 1237-től indult), 1254-től pedig a nándorfehérvári központú püspökséget állítottak fel.³⁷ Vagyis a korábban az ország déli határáig lenyúló kalocsai és csanádi egyházmegyét térítő püspökségek láncolata „védte” az ortodoxoktól és minden külső fenyegetéstől.

A század elején végrehajtott dinamikus növekedéseket váratlan drámaisággal törte derékba az 1241–1242-es tatárjárás, amely alapvetően rendezte át a Dél-Alföld népesedési helyzetét. Már a mongol csapatok előtt katasztrofális pusztítást szenvedett a Duna-Tisza köze és a Délvidék az országból rabolva, pusztítva kivonuló kun seregektől.³⁸ Ezt követte a tatár seregek mintegy másfél éves rémuralma és szisztematikus pusztítása, amelyet a nyomában járó éhínség, rendkívül zord tél, járványok tovább fokoztak.

A tatárjárás elmúltával 1246-ban a kunok jelentős része visszaköltözött az országba, s a Mezőföld, a Kiskunság, a Nagyunság és a Jászság mellett a Dél-Alföldön is szereztek maguknak területet Csanád, Temes és Torontál megyék hármasság határa vidékén.³⁹ Mivel azonban a kunok

³³ BÁLINT 1976. 33.

³⁴ KÜRTI 1997. 129–132.; VÁLYI 2000. 380–382.

³⁵ 1225-ben III. Honorius pápa levélben ismerte el Csák Ugrin kalocsai érsek térítési sikereit, s buzdította, hogy továbbra is serénykedjék Isten dicsőségére. THEINER 1860. 55.

³⁶ GYETVAI 1987. 57–58.

³⁷ KOSZTA 1994. 458–460. (459.)

³⁸ SINKOVICS 1942. 3.; GYÉMÁNT 2008. 203.

³⁹ Az 1279. évi ún. kun törvények szerint: „Mivel a kunok bőséges sokasága bőséges földterületet kíván, úgy határoztunk, hogy azok, akik nemzetségükkel a Duna és a Tisza vagy a Körös folyó mellett vagy a Maros és a Körös folyók között vagy ugyanannak a folyónak mindkét partján vagy a Temes és a Maros folyók között vagy ezek környékén telepedtek le, és nem másutt, hanem ugyanazon folyók mellett vagy helyeken vagy földeken, amelyek felett eredetileg minden nemzetséget a maga sátraival Béla király úr, a mi nagyapánk, Magyaror-

még a XIII. század végén is sátrakban éltek, földet nem műveltek, rabszolgákat tartottak, és főként marhatenyésztésből, rablásból éltek,⁴⁰ gyakori volt a környező magyar lakossággal való összetűzésük. Egy ilyen különösen is pusztító hatású 1273. évi erőszakos cselekményről számol be IV. (Kun) László király 1284. január 12-én írásba foglalt oklevele: „Mi tehát mérlegeltük az említett Miklós ispán és Mihály hű szolgálatait, amelyeket... a hajszentlőrinci egyházban tettek 37 szerviensük sebesülése, illetve halála árán, amely egyháznál jónak láttuk otthagyni őket, hogy a keresztény nemzetet a kunoktól megvédjék.”⁴¹

A Dél-Alföld népesedési helyzetére utaló XIV. század közepi adatok

Az 1330-as évek egyházi jövedelmeire és egyházszervezetére vonatkozóan az 1332–1337 között szedett pápai tized fennmaradt jegyzőkönyvei szolgáltatnak adatokat. 1331-ben ugyanis a szentszék minden főpap, kanonok, apát és plébános jövedelme tizedének (*decimam de vestris redditibus*) szedését rendelte el.⁴² 1332 és 1337 között a püspökök ténylegesen számon tartott jövedelmük tizedével adóztak, a plébánosok azonban csak a tizedjövedelmük tizedét szolgáltatták be, vagyis a földbirtokaikból, illetve a tized melletti egyéb bevételük után nem adóztak.⁴³ A részletesen fennmaradt⁴⁴ adójegyzék elvben még így is tulajdonképpen az egész országra vonatkozóan felsorolja a plébániával vagy más egyházi intézménnyel bíró helységeket, megnevezi azok papját és megadja az általuk fizetett összeget,⁴⁵ vagyis objektív képet nyújthatna a dézsma – közvetve pedig a dézsma alá eső termelés, illetve a termelő és dézsmát fizető egységek (háztartások) – számáról, hiszen elvben a magyarországi egyház összes akkor létező intézményére ki kellett terjednie (a hiányosan fennmaradt jegyzék mintegy 3000 plébánia nevét és adóját tartalmazza),⁴⁶ mégpedig több különböző felvételen.⁴⁷ Ez azonban mégsem valósul meg. Ennek több oka is van. Elsőként megemlíthető, hogy a pápai adószedők helyenként nem tudták

szág nemes emlékezetű, dicső királya telepített le, most is itt szálljanak meg, és telepedjenek le az előbb említett módon, úgy, mint országunk nemesei.” MARCZALI 1901. 175–183.;

KRISTÓ 1994/b. 135.

⁴⁰ GYÉMÁNT 2004. 211.

⁴¹ ÁUO IX. 381

⁴² RATIONES XIX–XLI.; THEINER 1860. I. 536–540. Magyarországon Jacobus Berengarii és Raimundus de Bonofato pápai megbízottak mellett a király érdekeinek képviselőjében Jakab csanádi püspök összegezte a tizedszedést. A konkrét behajtást azonban az előbbiektől által ki-nevezett altizedszedők végezték, s jegyzék mellett ők adták át a begyűjtött pénz is a pápai megbízottaknak. FEJÉRPATAKY 1887. 509.

⁴³ Ez magyarázhatja meg a jegyzékben szereplő különösen alacsony, az egyházi személyek megél-
hetésére elégtelen mértékű évi jövedelemre utaló összegek szerepeltetését. BUNYITAY 1883. 174.

⁴⁴ KROPF 1901. 240.

⁴⁵ RÁCZ 1996. 66.

⁴⁶ ORTVAY 1891. XX.

⁴⁷ ENGEL 1997. 111.

elvégezni feladatukat vagy nem számoltak el a behajtott adóval,⁴⁸ egyes különösen kis (évi 2 márkánál kisebb) jövedelmű plébániák pedig mentességet kaptak az adó alól.⁴⁹ Másrészt az is nehezíti az adatok demográfiai értékelését, hogy a papok helyenkénti vonakodtak az adó megfizetésétől. A jegyzékek tanúsága szerint gyakorta elmaradt a pontos fizetés, így az évenkénti fizetések sora meg-megszakadt.⁵⁰ Általában a fizetett összegek csökkenő tendenciát mutatnak, így az átlag kiszámítása kérdéses értékű eredményhez vezet.⁵¹ De kimaradtak egyes plébániák amiatt is, mert lelkészeik hátralékban maradtak a kirótt adó megfizetésével, s mivel a fennmaradt jegyzék elszámoló, igazoló kimutatásnak készült, csak a ténylegesen adózó plébániákat sorolták fel.⁵² A tizedjegyzékek demográfiai felhasználását megnehezítő harmadik tényező, egy feltételezés: a behajtott egyházi adó arányos a népesség számával, vagyis a nagyobb egyházi jövedelem nagyobb népességet takar, a kisebb pedig arányosan kevesebbet. A plébános tizedjövedelme azonban korántsem a népesség lélekszámától függött, sokkal inkább attól, hogy a hívek mit és mennyit termeltek, milyen értékesítési viszonyok álltak a rendelkezésükre, s a termésből az egyházi vezetőt mekkora részesedés illette meg.⁵³ Így az 1332–1337 közötti pápai tizedjegyzék konkrét számadatait (az egyes egyházi méltóságokhoz rendelhető jövedelmek pénzösszegét) nem lehet demográfiai célra felhasználni, legfeljebb csak a főesperességek, plébániáinak számát vehetjük egy – hangsúlyozottan csak hozzávetőleges pontosságú és erősen korlátozott bizonyító erejű – becslés alapjául.

A táblázat adatai jól mutatják, hogy a XIV. század középső harmadára milyen fordulat állt be a dél-alföldi egyházmegyék plébániahálózatában és egyházi jövedelmi viszonyaiban. Miközben a XII. században még az ország egyházmegyéinek élvonalához tartozott a bácskalocsai és a csanádi, az 1330-as évekre a középmezőny aljára süllyedtek vissza, pedig az 1334-ben kinevezett új tizedszedő, Galhardus de Carceribus

⁴⁸ A leghasználhatóbb a váradi és a bácskalocsai egyházmegye jegyzéke, amely a kívánt 6 évről teljesnek mondható, 5 évről maradt fenn az erdélyi püspökség, 4 évről az egri, a pécsi, a csanádi, 3 évről a veszprémi, a zágrábi és a boszniai lajstrom kis része, 1 évről az esztergomi, a váci és szerémi egyházmegyéé, végül teljesen hiányzik a győri, a nyitrai és a milkói kun püspökségé, az utóbbi és a boszniai püspökség azonban kevés plébániával rendelkezett az országbán. Gyakorlatilag a Magyarországon fekvő 15 püspökségből 11-nek maradtak meg a plébániánkénti adatai. GYÖRFFY 1984. 142.

⁴⁹ ORTVAY 1891. XXV.

⁵⁰ Ez magyarázza azt a jelenséget, hogy amennyiben egy főesperesség plébániáiról több évből vagy félévből van listánk, ezek nagyon ritkán azonosak. Vannak egyházak, amelyek mind-egyik listán előfordulnak, és vannak, főleg a szegényebbek között, amelyek csak egyenként. Ennek következtében a plébániák névsora csak ott tekinthető viszonylag teljesnek, ahol több év összeírásait van módunk egybevetni. ENGEL 1997. 111.

⁵¹ GYÖRFFY 1984. 142.

⁵² ORTVAY 1891. XXV.

⁵³ ENGEL 1997. 112.

titeli prépost leginkább a kalocsai egyházmegye esperességeiben szedte közvetlenül a tizedet (így személyesen is konkrét információkkal rendelkezhetett a régió plébániáiról),⁵⁴ s mindkét egyházmegye pápai adójegyzéke több évből is fennmaradt. A jelenség magyarázatát tehát nem kereshetjük a jegyzékek nagyfokú utólagos pusztulásában: kénytelenek vagyunk arra következtetni, hogy az 1330-as esztendőkből már fölöttébb hiányos és elszegényedett plébániahálózat jellemezte a dél-alföldi területeket.

EGYHÁZMEGYE	PLÉBÁNIÁK SZÁMA
Eger	820
Pécs	616
Erdélyi	586
Veszprém	487
Esztergom	437
Várad	232
Csanád	218
Kalocsa	110
Nyitra	84
Vác	26
Győr és Zágráb	–

Az 1332–1337 közötti pápai tizedjegyzék egyházmegyenkénti plébániaszámai⁵⁵

XV. század népesedési viszonyai

A Maros–Tisza–Duna-vidékének és magyar népének végzete akkor világosodott meg először egész félelmetességében, amikor Magyarország határában a balkáni védelmi vonal két fontos oszlopa, a Macsói és a Szörényi Bánság megingott, és a török veszedelem támadásai már közvetlenül az ország testét érték.⁵⁶ A török előrenyomulás 1389-től kezdve Magyarország számára külpolitikai kérdésből primer katonai, önvédelmi problémává, hovatovább minden külpolitikai döntést meghatározó létkérdéssé változott. A dél-keleti határvidék megnövekedett jelentőségével függött össze, hogy 1404 őszétől Ozorai Pipo Temes, Csanád, Arad, Krassó, Keve megyék, majd 1407-től (vagy 1406-tól) Csongrád, 1409-től pedig Zaránd megye ispáni tisztségét kapta meg.⁵⁷ A rábízott tisztség – terjedelmét és politikai súlyát tekintve – egyike volt az ország legfontosabb világi hatalmasságának. Különösen annak fényében, hogy a rábízott területen külön királyi felhatalmazásból ő tartotta a megyék közgyűlését, (ez egybeült rendszerint a nádor hatáskörébe tartozott) és a megyék határain belül minden királyi birtokkal, várral Pipo rendelkezett.

A temesi ispánság körül kialakított hatalmi koncentráció egyik feladata a hatékony déli határvédelem kialakításának és üzemeltetésének

⁵⁴ FEJÉRPATAKY 1887. 593.

⁵⁵ ORTVAY 1891. XXX–XXXIV.

⁵⁶ SINKOVICS 1942. 6.

⁵⁷ ENGEL 1987. 61. (2003. 258.)

megszervezése volt. Ennek eredményeként 1430-ra 11 új vár emelkedett a Duna bal partja mentén, ebből 10 a Szőrény-Haram közötti frontszakaszon.⁵⁸ Ma is bámulatos, hogy ez az erődvonal néhány esztendő leforgása alatt elkészülhetett. A beruházás kivételes jelentőségét mutatja, hogy egészen a török hódításig nem került többé sor hasonló méretű várépítési hullámra, és az 1520-as években az al-dunai határt még ugyanazok az erődítmények védték, mint száz évvel korábban.

Zsigmond 1399-es rendelete valamennyi birtokost, várost és hatóságot utasított, hogy akiknél a török előli félelmükben elmenekült jobbágyságok vannak, ezeket minden vagyonukkal haladék nélkül adják vissza, engedjék eltávozni, szabadon és békésen letelepedni azon nemes földjén, akinek korábban a birtokán éltek.⁵⁹ Az 1391 és 1407 között hat alkalommal részletesen, további két esetben pedig összevontnak mondható fogalmazásban kimondott szabad költözési joggal⁶⁰ szöges ellentétben álló rendelet célja nyilvánvalóan a Temesköz benépesítése. Az uralkodó tehát visszakövetelte és visszaparancsolta a török portyák elől félelmükben elköltözött délvidéki jobbágyságokat az egykori földesuruk számára.

A déli határ biztosítása érdekében legkésőbb 1399-től intenzív telepítési folyamatok történtek, de ezek nem korlátozódtak az ország lakosaira, mind a király, mind a földesurak gyakorta és egyre nagyobb számban telepítettek le külföldről érkezőket is. Ennek három oka is volt. Először is a földesurak az addig lakatlan birtokaikat országszerte új bevándorlók letelepítésével akarták hasznosítani. Másodszor a török portyák által állandó betörésekkel pusztított Délvidékre balkáni menekülteket telepítettek le, hogy kieső adóbevételeiket pótolják. Harmadszor gyakorta került sor menekült nemesek birtokadományozására, amelynek természetes velejárója volt, hogy az adományozott birtokokon az újonnan érkező jobbágyságok szabadon gyakorolhatták vallásukat.⁶¹ Ezeknek azonban nemcsak

⁵⁸ Jacopo di Poggio tudósítása szerint: „*a part mentén végig, mindenhová, ahonnan az országba bejárás nyílt, olyan őrséget helyezett s olyan erősségeket és fatornyokat épített, hogy nagy veszteség és véráldozatok nélkül nehéz volt a folyón átjutni.*” ENGEL 1987. 67. (2003. 269.) Domenico Mellini 16. századi megfogalmazása szerint: „[Zsigmond király] rábízta... az Ister folyónak őrzését: ennek partján, minden útra és minden átkelőhelyre, amin keresztül be lehetett jönni Magyarországra és romlást okozni, Filippo őrségeket állított, és határokat megerősítette úgy, hogy hol erősségeket építtetett, hol néhány fatornyot állíttatott, hogy nyomorúságos és végtelen pusztulás nélkül nem lehetett semmilyen módon azokon a védhelyeken áthaladni.” MELLINI 1987. 38.

⁵⁹ „*quilibet ex vobis iobagiones habens de ipsa terra nostra Temesku propter metum Turcorum avasos eosdem unacum rebus suis universis restituat sine omni recusa permittatque abire et in dictam terram nostram sun eundem nobilem eiusdem terre, cuius prefuit, descendere libere et quiete*” ZsO. I. 6025.

⁶⁰ MÁLYUSZ 1984. 186–187. Az 1391–1409 között több alkalommal is kimondott szabad költözés jogának jelentősége abban áll, hogy országosan teremtette meg a jogilag egységes jobbágyságot. DRASKÓCZY 2006. 19.

⁶¹ KUBINYI 1999. 131–132.

pozitív hatásuk lett. Már az 1400. év elején Arad megyében és a szomszédos vidékeken a szerbek és oláhok ellen az volt a panasz, hogy egyháziakat, nemeseket és polgárokat, férfiakat és nőket egyaránt gyilkolnak, rabolnak, falvakat felégetnek⁶² Ezért 1400. január 16-án a temesi ispánok, az erdélyi vajda megbízottja, a solymosi várnagy, az aradi alispán, továbbá a megye valamennyi nemes és Lippa városa közös megegyezéssel és László aradi prépost, valamint a káptalan hozzájárulásával megbízta Álmosdi János várnagyot, Kerekegyházi Mihályt és Szódi Pétert, hogy a bűnösöket megölje, javaikat elkobozza, valamint házaikat felgyújtsa, sőt feleségüket és gyermekeiket is elhurcolja.⁶³ Ez a roppant szigorú ítélet is mutatja, hogy a Magyarországra röviddel korábban betelepülő oláh és szláv (bolgár, szerb) menekülteknek a letelepült életmódra és a földművelésre való áttérése csak igen vontatottan haladt.⁶⁴

A püspökök és a plébánosok közötti egyházi középréteg (főesperesek, prépostok) átlagos évi jövedelméről nyerhetünk képet a szentszéknek fizetendő beiktatási illeték (az első évi várható jövedelem fele), az ún. *annata* összegei alapján.⁶⁵ Ehhez megoldást kell találni arra a problémára, hogy az *annata*-k jegyzéke a befizetett összeget három eltérő pénznemben adja meg. Így a különféle összegek pontok arányát akkor állapíthatjuk meg, közös nevezőként mindent színezüstre számítunk át. A jegyzékben szereplő márka színezüst egyen-

⁶² „*Sclavi Olachique perfidi huius provincie et aliarum circumiacentium habitatores in ipsorum malitia et severitate tantum sunt indurati, quod iam a multis temporibus citra per ipsorum malitias fere omnes christicultores, tam videlicet ecclesiasticas personas, quam etiam nobiles, viros videlicet et dominas aliosque et alias cives et hospites ac honestas dominas inpediverunt, turbaverunt, dehonestaverunt, multos et multas ex ipsis interficiendo, dominas honestas dehonestando omniaque bona ipsorum mobilia deportando domos et villas comburendo*” Magyar Országos Levéltár DL 92 129. ZsO. II/1. nr. 25.

⁶³ Magyar Országos Levéltár DL 92 129. ZsO. II/1. nr. 25.

⁶⁴ PETROVICS 2008. 50. Ozorai Pipónak temesi ispánként végzett intenzív telepítési munkájára utal egyik oklevél: „Pipo főispán, aki tőlünk Temes – és egyúttal a többi délvidéki vármegyék – főispánságát kapta meg, ezeket a vármegyéket, amelyek azelőtt a törökök folytonos betörései és nagyon sűrű támadásai jóformán teljesen elpusztítottak és elnéptelenítettek, az ő bölcs okosságával, tevékenységével és nagy körültekintésével és erejével régi jó állapotukba visszahelyezte, azt a lakosok sokaságával földíszította, és egyúttal országunknak határait és végeit, amelyeket a törököknek és többi schizmatikus (szerb, oláh) népeknek folytonos támadásai, különösen Szerbia felől tönkretették, újra jó karba helyezte, és ott békés állapotokat teremtett.” TURCHÁNYI 1906. 333–334. („*idem Comes Pipo Comitatus ipsos, qui antea per sepiissimas invasiones et creberrimos Turcorum Crucis Christi persecutorum insultus pene devastati et depopulati extiterunt, sue sagacitatis ingeniosa industria et magni sui consilii prudentia, nec non actuum virtuosorum strenuitate ad pristinae integritatis statum reducendo, populorum multitudine plurimum decorant; ubi etiam terminos et confinia antedicti Regni nostri ab ea parte, unde nobis et regnicolis nostris per crebras invasiones ipsorum Turcorum et aliarum cismaticarum nationum multimoda imminabant incommoda, signanterque a parte Regni Rascie taliter rectificare et pacificare studuit, quod abinde dictum Regnum nostrorum et eius regnicole optata pacis tranquillitate fruuntur*” WENZEL 1884. 21–22.)

⁶⁵ KÖRMENDY 1990. 26.

értéke 186,66 gramm,⁶⁶ a forinté 39,51 gramm,⁶⁷ a dukaté⁶⁸ pedig 38,5521 gramm. Ha ezekkel az együttthatókkal elvégezzük a szükséges számításokat, akkor könnyedén összevethetővé válnak az annata-k különféle pénznemben megadott értékei.⁶⁹

TITULUS	IDŐ	ANNATA	SZÍNEZÜS
Váci	1433	400 márka	78,397 kg
Győri	1423	100 márka	19,5993 kg
	1431	60 márka	11,7596 kg
	1431	72 márka	14,1115 kg
	1433	60 márka	11,7596 kg
	1512	125 dukát	4,8190 kg
Pécsi	1430	300 Ft	11,853 kg
	1438	150 Ft	5,9265 kg
	1438	50 Ft	1,9755 kg
	1480	170 Ft	6,7167 kg
Veszprémi	1440	250 Ft	9,8775 kg
Szerémségi	1498	200 dukát	7,7104 kg
Egri	1464	29 Ft	1,1458 kg
	1466	38 márka	7,4477 kg
Erdélyi	1431	32 márka	6,2718 kg
Bácsi	1446	132 Ft	5,2153 kg
Csanádi	1429	80 Ft	3,1608 kg
Nyitrai	1506	75 dukát	2,8914 kg
Zágrábi	1480	70 Ft	2,7657 kg
Boszniai	1428	70 Ft	2,7657 kg
Esztergomi	1520	60 dukát	2,3131 kg
Váradi	1477	45 Ft	1,7779 kg
Kalocsai	1422	30 Ft	0,7593 kg

Prépostok annata-i és színezüst egyenértékük csökkenő sorrendben⁷⁰

⁶⁶ A XII. századi 233,8 grammos márka színezüst egyenértéke (80%-os tisztaságot feltételezve) 186,666 gramm, a XIII–XIV. században használatos 245,5 gramm tömegű márka (ENGEL 1990. 44.) színezüst egyenértéke 195,993 gramm.

⁶⁷ A mindenkori aranyforint tömege 3,5585 g (színarany-tartalma 3,5214 g). HÓMAN 1916. 98–99., 407–408.; ENGEL 1990. 43. A forint színarany-tartalmát beszorozva az arany-ezüst 1:11,22 arányával (FEDELES 2009. 463. 292. jegyzet), megkapható a 39,510108 g színezüst egyenérték.

⁶⁸ A dukát 3,446 g aranyat tartalmazott. BERGHAUS 1986. 1445.; GEDAI 1994. 724.; MNL VI. 827.

⁶⁹ További megfontolást igényelhet, hogy néhány esetben ugyanaz az egyházi tisztség eltérő időpontokban különböző összeget fizetett be annata címén. Feltételezve, hogy a legmagasabb befizetett érték járhatott legközelebb a realitásokhoz, s az alacsonyabb értékek valami zavaró tényező által okozott átmeneti visszaesés jelei, ezért minden prépost és főesperes esetében a legmagasabb ismert érték szerint végeztem el a rangsorolást, de tájékoztatásul feltüntettem az alacsonyabb összegeket is.

⁷⁰ KÖRMENDY 1990. 40. skk

TITULUS	IDŐ	ANNATA	SZÍNEZÜST
Nyitrai	1474	550 Ft	21,7305 kg
Pankotai	1530	400 dukát	15,4208 kg
Barsi	1509	300 dukát	11,5656 kg
	1513	80 dukát	3,0842 kg
Gorica	1422	60 márka	11,7596 kg
Szabolcsi	1517	250 dukát	9,6380 kg
Váskai	1441	43 márka	8,4277 kg
Zágrábi	1429	40 márka	7,8397 kg
Szombathelyi	1502	200 dukát	7,7104 kg
Sásvári	1511	200 dukát	7,7104 kg
Aszuági	1517	200 dukát	7,7104 kg
Krassói	1438	33 márka	6,4678 kg
Küküllői	1439	155 Ft	6,1240 kg
	1439	20 márka	3,9199 kg
Esztergomi	1512	155 dukát	5,9756 kg
Patai	1422	140 Ft	5,5314 kg
	1476	100 dukát	3,8552 kg
Honti	1465	22 márka	4,3118 kg
Varasdi	1431	100 Ft	3,951 kg
	1460	6 márka	1,1760 kg
Pápai	1422	30 Ft	1,1853 kg
	1511	100 Ft	3,8552 kg
Kolozsi	1525	100 dukát	3,8552 kg
Kalotai	1476	63 Ft	2,4891 kg
	1513	100 dukát	3,8552 kg
Csázmai	1421	80 Ft	3,1608 kg
	1426	8 márka	1,5679 kg
Kamarcsai	1441	16 márka	3,1359 kg
Dubica	1422	60 Ft	2,3706 kg
Mosoni	1439	60 Ft	2,3706 kg
Hevesi	1422	12 márka	2,3519 kg
Tordai	1439	12 márka	2,3519 kg
Locsmándi	1422	50 Ft	1,9755 kg
Bácsi	1427	40 Ft	1,5804 kg
Csanádi	1428	8 márka	1,5679 kg
Temesi	1423	30 Ft	1,1853 kg
Pesti	1421	30 Ft	1,1853 kg

Főesperesek annata-i és színezüst egyenértékük csökkenő sorrendben⁷¹

A főpapi jövedelmekhez hasonlóan a prépostok sorrendjében is a középmezőny alján foglal helyet a bács-kalocsai egyházmegye (a két székeskáptalan prépostja a 8. és 15. helyen található)⁷² és a lista hátsó traktusában

⁷¹ KÖRMENDY 1990. 37. skk

⁷² Amennyiben a prépostok jövedelmének összehasonlításakor tekintetbe vesszük, hogy a

(9. helyen) szerepel a csanádi prépost is. Jellemzőnek tűnik, hogy a bácskalocsai egyházmegye (bácsi és kalocsai prépost) együttes préposti annata-ja mintegy duplája a lényegesen nagyobb területű csanádi egyházmegye székeskáptalanának vezetője által fizetett illetéknek.

XV–XVI. század fordulójának népesedési helyzetére utaló adatok

1522-ből fennmaradt a bács-kalocsai egyházmegye tizedjegyzékének Bács, Bodrog és Csanád vármegye nagy részére kiterjedő 10 tizedkerülete (*cultellus*) adatainak részlete.⁷³ Noha az egykori 19 tizedkerület közül csak 10-nek az adatai ismertek, de a fennmaradó 9 közül mindössze az egynek, a Duna-menti szentistváni kerület kapcsán jegyezték fel a dézsmaszedők, hogy azért nem nyújtottak be számadást, mert a kerület teljesen néptelen (*omnino desolatus*) volt, s így a dézsmából semmit sem tudtak behajtani.⁷⁴ A tizedjegyzékek segítségével mintegy 7000 magyar nevű jobbágyi családfő neve és terméseredménye igazolható közvetlenül a mohácsi katasztrófát megelőző évekből a bácskai területeken. A tizedjegyzékben szereplő nevek magyarok, és így bizonyítékul szolgálnak a lakosság magyar volta mellett.⁷⁵

1525. március 31-én II. Lajos király utasította a boszniai káptalant, hogy enyingi Török Bálint és familiárisai, jobbágysai Szabadka elleni hatalmaskodásában résztvevő 1417 (vagy 1430) név és lakóhely szerint felsorolt jobbágyot idézzék meg személyes jelenléte elé.⁷⁶ A névlistából kiderül, hogy a Duna-Tisza köze déli részén élő népesség ekkor (még) magyar volt. A nevek között elvétele találunk szláv hangzásút,⁷⁷ jóllehet Bács megye déli részéből, többek között Futakról és Temeriből is toboroztak jobbágyokat a hatalmaskodásban résztvevő seregbe.⁷⁸ Kétségtelen, hogy a magyar nevek

bács-kalocsai egyházmegye két székeskáptalant tartott fenn, s a bácsi és kalocsai prépost által fizetett annata összegét próbáljuk a fenti listán elhelyezni, akkor sem tapasztalunk nagy eltérést a táblázatban foglaltakhoz képest, hiszen az összevont bács-kalocsai összeg színezüst egyenértéke mindössze 3 grammal múlja felül az erdélyi prépost által fizetett beiktatási illeték ezüst egyenértékét, s ezzel alig kerül egy hellyel előbbre. Érdemi változást annak figyelembe vétele eredményez, hogy a kalocsai prépost évi jövedelmét 1390-ben 80 márkára (színezüst egyenértéke 15,6794 kg), 1398-ban 200 Ft-ra (színezüst egyenértéke 7,902 kg), 1450-ben szintén 200 Ft-ra becsülték. MON. VAT. I/3. 63., 50.; LUKCSICS II. 285. UDVARDY 1992. 29. Vagyis mindhárom esetben az 1422. évi annata alapján megállapítható 60 Ft többszörösére becsülték az évi jövedelmet.

⁷³ Magyar Országos Levéltár DL 37 328., DL 37 004., DL 37 163.; kiadása: SZABÓ 1954. 22–84., a szegedi dézsmakerület jegyzéke: REIZNER 1900. IV. 97–128. A jegyzékbe foglalt gabonadézsmát 1520–1523 között a királyi kincstár nevében (legnagyobb részben a dunai végvárok kapitányainak, tisztjeinek és őrségének fizetésére) szedte be. SZABÓ 1954. 3.

⁷⁴ SZABÓ 1954. 5. Jellemző, hogy – miként a tizedelszámolási iratokból megállapítható – Bodrog megyében is 1520-ban még 7, 1521-ben 6, s 1522-ben már csak 5 dézsmakerület szolgáltatott jövedelmet.

⁷⁵ MÁLYUSZ 2002. 27.

⁷⁶ Magyar Országos Levéltár DF 252 644.; Regesztája: BESSENYEI 1994. nr. 13.

⁷⁷ BLAZOVICH 1996. 60.; BLAZOVICH 1997. 118.

⁷⁸ BLAZOVICH 1999. 38. (2002. 111.)

között voltak elmagyarosodott, sőt talán el sem magyarosodott délszlávok is, egészében véve mégis nyilvánvaló, hogy a parasztok túlnyomó többsége magyar nemzetiségű volt. Ezt támasztják alá a jellegzetes magyar névadást tükröző keresztnévek is.⁷⁹ Pedig ez a terület akkor már 120–130 éve szenvedte a Duna mellé felnyomult török hódító hatalom portyázó seregeinek csapásait! Mégis a Bácska magyar lakossága csak a mohácsi csatát követő zavaros időkben kezdett el fogyatkozni.⁸⁰

NÉV	TELEPÜLÉS MEGHATÁROZÁSA	SZÁM
Thelek	Telek / Sivac helyén/ (Bács m.)	85
Kamaras	Kamarás /Sivac mellett D-re/ (Bács m.)	48
Pachyr	Pacsér, Pačir (Bodrog m.)	104
Baymok	Bajmok, ~ (Csongrád m.)	59
Gergy	Györgyén, Đurđin (Csongrád m.)	98
Bwdakwth	/Budakút, Pačir és Đurđin környékén/	26
Napffen	Napfény/ Đurđin mellett/ (Csongrád m.)	65
Chonthaffeyer	Csantafejér, Čantavir (Csongrád m.)	64
Wywaros	Újváros /psz. Bačka Topola mellett -ra/	119
Hymeseghaz	Himesegyház /Emušić, Bajša mellett/ (Bács m.)	21
Okoor	Okor /Stara Moravica mellett DDK-re/ (Bács m.)	89
Kerekegghaz	Kerekegyház /Stara Moravica és Bajša között/	62
Bela	Béla /Bačko Gradište mellett/ (Bács m.)	106
Adwar	Udvard /Turiya mellett/	7
Rekeztwr	Keresztúr /Bački Brestovac helyén/ (Bács m.)	6
Fwthog	Futak, Futog (Bács m.)	136
Iregd	Iregd / Bačko Gradište vidékén/ (Bács m.)	35
Bether	Botra, Bačko Gradište mellett É-ra	25
Themery	Temerin, Temeri (Bács m.) (Bács m.)	18
Mortalos	Mortályos /Temerin mellett/ (Bács m.)	26
Zenthandras	Szentandrás /Bačko Gradište mellett/ (Bács m.)	32
Kysbach	Kisbács /Bačko Gradište és Temerin között/	32
Orbaaz	Verbász, Vrbas (Bács m.)	69
Wassaroskwrt	Vásároskürt /Bački Petrovac mellett/	73
Zenthpethewr	Szentpéter /Despotovo mellett/ (Bács m.)	5
Zenth Iwan	Őrszentiván (Despotovo) (Bács m.)	10

Szabadka elleni hatalmaskodásban résztvevő bácskai jobbágyok⁸¹

Négy falu esetében arra is alkalom kínálkozik, hogy egybevegyük az 1522. évi tizedjegyzék és a Szabadka elleni hatalmaskodásról számot adó 1525. évi oklevél jobbágynévsorát.

Az 1522. évi tizedjegyzék és a hatalmaskodásban résztvevő jobbágyok névsora nagyfokú egyezést mutat, tehát kölcsönösen erősíti egymást.⁸²

⁷⁹ ENGEL 1995. 355.

⁸⁰ SZEKERES–RICZ 1998. 106.

⁸¹ ENGEL 1995. 358–364.

A nevek számát tekintve kimutatható mintegy 9%-os eltérés bőven megmagyarázható az eltérő forrástípusokból fakadó torzítással is: hiszen a földesúr és familiárisai által szervezett hatalmaskodásban nemcsak a család-fők vehettek részt, de szép számban verődhetek hozzájuk a fegyverforgatásra már képes, vállalkozó szellemű, ugyanakkor önálló családot még nem alapított ifjak is.

FALU	1522	1525
Kisbács	14	32
Mortályos	27	26
Temerin	21	18
Szentandrás	37	32
<i>Összesen:</i>	99	108

Az 1522. és 1525. évi forrásban szereplő falvak adatai

Ha nem pusztán a személynevek számát, de a konkrét személynevek egyezését vizsgáljuk, akkor is nyugtázható a források egybevetése: a teljes neveknek hozzávetőleg fele egyezik meg a három esztendő eltéréssel készült forrásokban. Ez az arány első tekintetre talán kevésnek tűnik. Figyelembe kell azonban venni, hogy a tizedjegyzék készítői a jobbágyok azonosítására ekkor még többnyire megelégedtek a keresztnév és a lakóhely írásbafoglalásával, így a családnév szerepeltetése esetleges és meglehetősen képlékeny, gyakorta változó volt.⁸³ Ha figyelembe vesszük, nemcsak a teljes, de esetenként akár csak a keresztnévek egyezését is, akkor mintegy 75–80%-ra javul a feltehető egyezések aránya. Ilyen megfontolások alapján az 1522-es tizedjegyzék és az 1525. évi oklevél névsora a bácskai lakosság megdöbbentő mértékű tartósságára utal.

Vincenzo Guidoti velencei követ 1525-ből származó jelentése⁸⁴ alapján az első táblázatban szereplő adatok nyerhetők a mohácsi csatavesztést közvetlenül megelőző esztendők egyházi jövedelmi viszonyairól, azon keresztül pedig bizonyos mértékig a demográfiai állapotokról. Két esetben közvetlenül is leellenőrizhetők a velencei követ adatai. Bakócz Tamás egri püspök számadáskönyve szerint 1493-ban az egri püspökség bevételei a rendes forrásokból 19.698, 1495-ben pedig 19.926,5 Ft-ot tettek ki, míg a rendkívüliekkel együtt 20.048, illetve 26.840 Ft-ot.⁸⁵ A veszprémi püspökség készpénzbevétele az 1524. évi urbárium alapján, 5–6000 Ft-ra tehető, s körülbelül ugyanannyira a terményekből értékesíthető, úgyhogy az egész

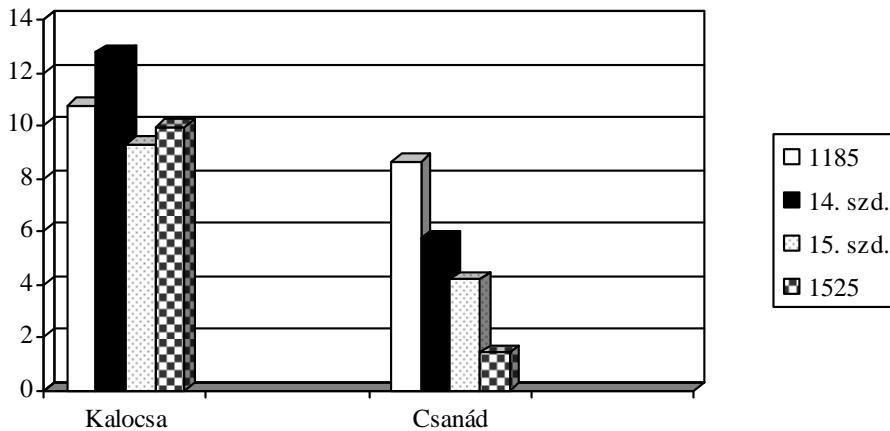
⁸² A négy falu közül egyedül Kisbács 1522-es (14 fő) és 1525. évi (32 fő) adatai között mutatkozik érdemleges különbség. Ennek az eltérésnek pontos indoka még ismeretlen.

⁸³ Dézsmalajstromaink névalakjai még átmeneti állapotot tükröznek a ragadvány- és az öröklődő családnévek között, de mindenesetre az öröklődés folyamatának végső stádiumában, a névcserék egyre fogyatkozó lehetőségeivel. SZABÓ 1954. 12.

⁸⁴ MÁLYUSZ 1971. 181. (2007.² 172.); FÜGEDI 1974. (2004.²) 119.; FEDELES 2009. 448.

⁸⁵ KERESZSY 1910. 27.; BARTA–BARTA 420.

jövedelme megegyezik a követ 10–12.000 Ft-os becslésével.⁸⁶ Ezek alapján már Mályusz Elemér is elismerte „A becslés forrásértéke ugyan bizonytalan...a jövedelmeknek a XIV. század óta bekövetkezett megduzzadását azonban, még ha az egyházmegyék közti különbséget nem is pontosan fejezi ki, kellőleg érzékelteti.”⁸⁷

A bács-kalocsai és csanádi egyházmegye részesedése főpapi jövedelmekből (%)

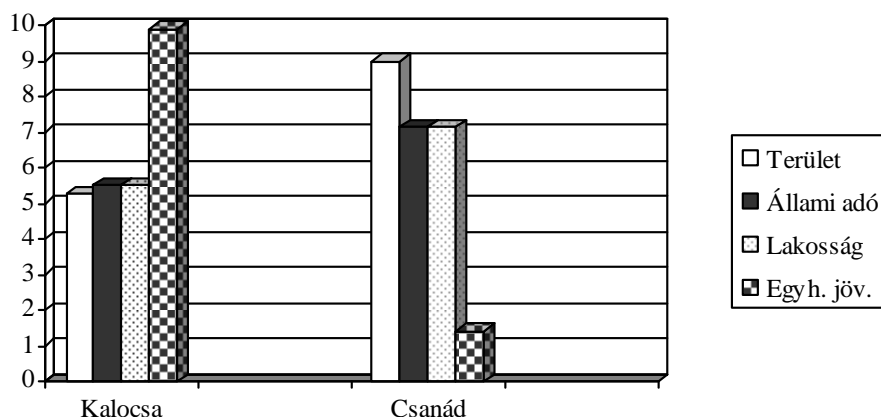
Ha végigtekintjük a kalocsai és csanádi egyházmegyék XII. század vége és 1525 közötti időszakban elért részesedését az összes hazai főpap jövedelmén belül, akkor látható, hogy miközben a kalocsai főpap részesedése kisebb ingadozásokkal lényegében változatlan maradt a több, mint három évszázad alatt, a csanádi püspök részesedése azonban a III. Béla korabeli 8,62%-ról 1,42%-ra, vagyis kevesebb mint 1/6-ára (!) szorult vissza.⁸⁸ Olyan

⁸⁶ Magyar Országos Levéltár DF 276 080.; nyomtatásban: KREDICS–SOLYOSI 21–110. Elemzése: HOLUB 1941–1942. 303. (1943. 37.); KARLINSZKY 2008. 37-66.

⁸⁷ MÁLYUSZ 1971. 181. (2007.² 172.) Fügedi Erik az ún. Hipolit- vagy modenai kódexek 1487-1491., 1493-1495. évi adatai alapján 25000 Ft-ban határozta meg az esztergomi érsek késő középkori bevételeit. FÜGEDI 1960. 536. (1981. 207.); FÜGEDI 1974. (2004.²) 119. Ez a korrekció némiképp javítja a bács-kalocsai és csanádi egyházmegyék 1525. évi arányát az ország főpapi jövedelmeiben: Kalocsa részesedése 10,4%, Csanádé pedig 1,49%-ra emelkedik.

⁸⁸ A Barta-testvérek által 1993-ban javasolt ¼ mértékű csökkentés a III. Béla korabeli jegyzék jövedelemértékein országos érvényű, így az nem befolyásolja az egyházmegyék egymáshoz viszonyított arányát. BARTA–BARTA 422. Ezt a korrekciós javaslatot – bár a bizonyítását számos probléma terheli – a hazai középkorász szakmai közvélemény elfogadta. Magam, amíg megnyugtató módon be nem bizonyosodik ennek a csökkentésnek a jogossága, olyan módszert követek a XII. századi és a késő középkori főpapi jövedelmek egybevetésekor, amely független a középkor különböző évszázadaiból fennmaradt egyházi jövedelmek abszolút értékétől, illetve csak az egyidejű egyházi jövedelmek abszolút értékét veti össze, s így a színezüst egyenérték helyett a XII., XV. és XVI. századi arányokat és a rangsorban elfoglalt helyezést hasonlítom össze ahhoz, hogy az egyházmegyék anyagi viszonyaiban végbemenő változásokat, az egyházi bevételek regionális megoszlásának változását kimutathassam.

katasztrofális zuhanás ez, amelynek háttérében nem elegendő pusztán gazdasági átrendeződést (az ország más vidékeihez képest a régió egészének gazdasági súlyának csökkenését, a tizedköteles gabona és szőlőtermelés helyett a tizedmentes állattenyésztés túlsúlyát, valamint a szintén tizedmentes kézműipari és kereskedelmi tevékenységek szerepének növekedését) feltételezni,⁸⁹ a tizedfizető lakosság tragikus csökkenése is valószínűsíthető.

A bács-kalocsai és csanádi egyházmegyék részesedése 1522/1525 körül (%)
XV–XVI. század fordulójára vonatkozó demográfiai kalkuláció

Ha a kalocsai és csanádi főpap késő középkori jövedelmeit összevetjük a régióból kimutatható állami adók részesedésével, akkor ismét több fontos adalék is nyerhető a Dél-Alföld demográfiai és etnikai viszonyairól. Hiszen miközben a kalocsai egyházmegye területének megfelelő arányban részesedett az állami adó megfizetéséből, addig annál lényegesen nagyobb mértékben vette ki részét a katolikus egyház jövedelmeiből. Ezzel szemben a csanádi egyházmegye területéhez képest némiképp kisebb hányadban járult hozzá az állami adók megfizetéséhez, a katolikus püspök jövedelmét pedig megdöbbentően csekély mértékben gyarapította. Míg a csanádi egyházmegye az ország területének 9%-át tette ki, az állami adók 7,16%-át szolgáltatta be, az egyházi jövedelmekhez azonban alig 1,42% erejéig járult hozzá. Az állami és egyházi adókból elért részesedés közötti különbség szemléletesen mutatja, hogy a délkelet-alföldi területek nem voltak ugyan elnéptelenedettek a XVI. század első évtizedeiben (hiszen népességük az állami adót megfizette), a területen található lakosság azonban vagy olyan gazdasági tevékenységet folytatott (pl. marha vagy lótenyésztés, kézműipar, kereskedelem), amely tized szempontjából mentességet élvezett, vagy nem a latin rítusú egyház előírásait követte, így egyházi adóival nem annak bevételeit gyarapította. Esetükben jó eséllyel a török elől beköltözött

⁸⁹ KOSZTA 2000. 47.

szerb, kisebb arányban pedig oláh menekülteket kereshetünk. Ahogy Szentkláray Jenő már 1898-ban megfogalmazta: „A katolikus egyháznak a délkeleti vármegyékben gyengülése egyjelentésű volt az ország déli véghatárainak elmagyartalanításával, azaz a magyar államérdekek legfőbb veszélyeztetésével.”⁹⁰ Jól egybecseng a bács-kalocsai és csanádi egyházi jövedelmekből kikövetkeztetett demográfiai, etnikai helyzet a különféle XV. századi okleveles adatokkal, amelyek a dél-alföldi régiónak a keleti felében nagyszámú újonnan betelepült idegen etnikumú jövevényről tesznek tanúságot.⁹¹

MEGYE	REKONSTRUÁLT PORTASZÁM A SZERZŐK SZERINT				
	MOLNÁR KÉT MÓDSZERE* (1949)		SZABÓ (1963)	FÜGEDI** (1982)	1522-ES ADÓ ALAPJÁN#
Arad	4782,4	4128,8	4155	4013	6325
Bács	4050,4	4742,4	5196	3530	4554,1
Békés	1342	3816,8	1617	2610	3187,9
Bihar	6539,4	12027,6	8316	6243	14707,2
Bodrog	2745	4607,2	3372	3530	3074
Csanád	2574,5	5548,4	3218	2610	8177
Csongrád	1098	4695,6	1370	1956	2024,1
Temes##	12346,4	12355,2	10589	11085	5060,2
Torontál	683,2	2043,6	862	1956	635,1
Zaránd	5392,4	4867,2	4674	3068	6072,1
Összesen	41.553,4	58.846,4	43.369	40.601	58.816,7

A dél-alföldi megyék rekonstruált portaszámai⁹²

A középkorvégi Magyarország népességszámát Ernuszt Zsigmond kincstartó 1494–1495. évi számadáskönyvében fennmaradt adóösszesítések alapján határozzák meg, hiszen ezek megadják az egyes megyék adóegységeinek számát.⁹³ Sajnos az adójegyzékekből hiányzik 14, zömében alföldi megye adata. Az 1494–1495. évi jegyzék hiányzó adatainak pótlására –

⁹⁰ SZENTKLÁRAY 1898. I. 48.

⁹¹ MÁRKI 1892. 496–503.; BOROVSKY 1896. I. 113–158.; TURCHÁNYI 1906. 317–323.; SZAKÁLY 1991. 13–18.; ROKAY 1991. 51–62.; BLAZOVICH 1997. 118–120.; BLAZOVICH 1999. 35–41. (2002. 109–115.); KRISTÓ 2003/b. 111–115., 201–218.; PETROVICS 2008. 51–52.; PETROVICS 2010. 320–324.

* Az első, amelyet a megyéknél használt, helységenként 12,2 viszonyszámot vett fel a második oszlopban pedig a kiváltságolt területeknél alkalmazott 100 km²-enként 104 porta számítása olvasható.

** A Fügedinél olvasható tiszta megyei adójövedelemhez hozzáadva a kezelési költség.

A Werbőczy-számadás bevételeiből egy portára 75 dénárt számítva, ezt megyénként 52,7%-nak véve.

Csánkinál, és öt követve Molnárnál, Szabónál és Fügedinél Temes megyébe van foglalva a Szörényi bánság is.

⁹² KUBINYI 1986. 282.

⁹³ Kiadásuk: ENGEL 1797. 20–39., 130–150.

Kubinyi András példája nyomán – felhasználható az 1522. évi, az ún. négy országos kincstartó által 26 vármegyéből beszedett királyi adót tartalmazó Werbőczy-féle számadás,⁹⁴ amelyben a 14 hiányzó megye közül 10 megye portaadatait találjuk meg. Maradt még 4 olyan megye (Keve, Krassó, Szerém, Valkó), amely sem az Ernuszt-féle számadásban, sem az 1522. évi elszámolásokban nem szerepel, de analógiák segítségével könnyen rekonstruálhatók a késő középkori adataik.⁹⁵

MEGYE	TERÜLET (KM ²)	MINIMÁLIS		MAXIMÁLIS	
		NÉPESSÉG (FŐ)	NÉPSŰRŰSÉG (FŐ/KM ²)	NÉPESSÉG (FŐ)	NÉPSŰRŰSÉG (FŐ/KM ²)
Arad	3423,67	35.100	10,3	39.885	11,7
Bács	5721,42	53.710	9,4	61.035	10,7
Békés	3062,98	30.000	9,8	34.090	11,1
Bihar	11727,59	129.625	11,1	147.300	12,6
Bodrog	2555,69	27.415	10,7	31.155	12,2
Csanád	5647,54	70.610	12,5	80.240	14,2
Csongrád	4793,74	37.215	7,8	42.290	8,8
Temes	7010,90	50.660	7,2	57.570	8,2
Torontál	1373,51	6.900	5	7.840	5,7
Zaránd	5690,18	54.780	9,6	62.250	10,9
Összesen	44080,53	496.015	11,25	563.655	12,78
Országos átlag	307.178,71	2.911.190	9,5	3.307.225	10,8

A dél-alföldi megyék rekonstruált lélekszáma Kubinyi András szerint⁹⁶

Az 1522-es ún. Werbőczy-jegyzék adatai alapján az Alföldön valamivel magasabb volt az adóegységek száma a XV. század végén, s így az Alföld aránya az ország adófizető népességében jelentősebb volt, mint ahogyan azt korábban gondolta a szakirodalom.⁹⁷ Vagyis az 1986-ban közzétett adatok alapján kevésbé volt katasztrofális a 10, többségében dél-alföldi megye területének XV–XVI. század fordulóján mutatkozó népesedési helyzete. Hiszen mind a minimálisan, mind a maximálisan megállapított lélekszám alapján számolt népsűrűségi mutató eléri vagy meghaladja az országos átlagszámot. Igazán lesújtó kép inkább csak Csongrád, Keve,⁹⁸ Krassó,⁹⁹ Temes és Torontál megyék esetében mutatkozik. Ezeken a

⁹⁴ ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattár Litterae et epistolae originales 29. 86–89.; DF 283 468.; C. TÓTH 2010. 241–242.

⁹⁵ KUBINYI 1996. 136.; KUBINYI 1997. 93. Kubinyi 1986-ban közzétett módszerét elfogadta: FÜGEDI 1992. 36.

⁹⁶ KUBINYI 1996. 157–158.; KUBINYI 1997. 109–110.

⁹⁷ KUBINYI 1986. 282.

⁹⁸ Területe 4.931,45 km², analógia segítségével megállapított minimális lélekszáma: 9.480 fő, minimális népsűrűsége: 1,9 fő/km², maximális lélekszáma: 10.775 fő, maximális népsűrűsége: 2,2 fő/km². KUBINYI 1996. 157.; KUBINYI 1997. 109.

⁹⁹ Területe 5.268,03 km², analógia segítségével megállapított minimális lélekszáma: 35.570 fő, minimális népsűrűsége: 6,8 fő/km², maximális lélekszáma: 40.420 fő, maximális népsűrű-

területeken azonban valóban az országos átlagtól nagymértékben elmaradó népesség állapítható meg az ismert adójegyzékek alapján.¹⁰⁰

A török pusztítások demográfiai hatása

Antonio Giovanni da Burgio pápai nuncius 1526. március 5-i követjelentése értékes adalékot őrzött meg az utókor számára a XVI. század első évtizedeinek dél-alföldi népesedési helyzetéről: „A kalocsai érsek egyházmegyéjében gyakran megtörténik, hogy a törökök asszonyokat is elhurcolnak fogságba,

sége: 7,8 fő/km². KUBINYI 1996. 157.; KUBINYI 1997. 109.

¹⁰⁰ Az 1990-es évtizedben Blazovich László nemcsak a magyar etnikum katasztrofális mértékű bánati pusztulását feltételezte a XV. század végére, de egyenesen a magyar közigazgatás megszűntéről cikkezett: „A 14. század utolsó évtizedétől az állandósuló török támadások, illetve a magyar ellencsapások nyomán a vidék magyar lakossága a déli részeken felmorzsolódott. A Temesköz déli részén a megyeszervezet is elhalt. Jól mutatja ezt Ransanus említett munkájában [A magyarok történetének rövid foglalata] a korabeli megyék leírása. A szerző gondosan – nyilván az udvari emberek segítségével – számba vette a hazai megyéket, mindössze Zólyom, Kishont és Kraszna megyék, valamint a Kunság, Jászság mellett Keve és Krassó megyék nem szerepelnek a listájában. Az előzőek kifejejtésének magyarázatául szolgál egyrészt kis területük és jelentéktelenségük, másrészt az, hogy a Jászság és Kunság nem tagozódott a megyeszervezetbe, ám az egymás mellett lévő Keve és Krassó megyék nevének elhagyása azt mutatja, hogy e fontos határmegyek létezésének emléke sem élt már az udvari emberek fejében. BLAZOVICH 1997. 118.; BLAZOVICH 1999. 35. (2002. 109.); BLAZOVICH 2008. 328. Újabban Csukovits Enikő tisztázta, hogy Ransanus felsorolásából a szűkebb értelemben vett magyarországi megyék közül „mindössze” Kraszna, Keve és Krassó hiányzik. De egyúttal tisztázta Ransanus hiányainak okát is: „Munkája országleíró részét nem a magyarországi megyék számbavételére készítette – elsősorban a legjelentősebb városokat, egyházi emlékeket, természeti ritkaságokat akarta ismertetni, ha úgy tetszik, középkori turistakalauzt írt. A megyék ebben a rendszerben csak az információk rendezését biztosították, s innen nézve a látnivalókban nem igazán dúsuló Kraszna, vagy a török pusztításnak legjobban kitett Krassó és Keve megyék hiánya szinte természetes.” CSUKOVITS 2010. 105. Ilyen összefüggések közepette pedig Keve és Krassó megyék kihagyásából – a török által okozott népességvesztés figyelembe véve – sem következik a magyar etnikum és a megyei szervezet teljes megsemmisülése, valamint emlékeinek elfeledése. Amint arra Csukovits is felhívta a figyelmet, a XV–XVI. századi hivatali vagy törvénykezési emlékek azt bizonyítják, amennyiben a megyék lajstromba vételére kormányzati, hadügyi vagy adó-elszámolási célból kerül sor, minden érintett megye szerepelt az összeírásokban, vagyis egyetlen megye sem számított ismeretlennek. CSUKOVITS 2010. 107–108. Nem is számíthatott volna, hiszen a magyar megyeszervezet ekkor már közel félévezredes múltra tekinthetett vissza. A központi hatalom a megye intézményén keresztül érvényesítette akaratát, különböző igényeit, az adóbehajtástól a hadseregállításhoz, s a megye adta a nemesség országgyűlési képviselőjének kereteit is. TRINGLI 2009. 501–505. Egyébként pusztán amiatt, mert Ransanus megyefelsorolásából Keve és Krassó hiányzik, azért sem következtethetünk ezek XV. századi teljes megsemmisülésére, mert Krassó megye nem tűnt el teljesen az írott forrásokból, szerepel II. Ulászló király 1507. évi gersei Pethő János, György és Ferenc számára az előző évben kiadott okleveleket átíró és megerősítő oklevelében. HAZAI V. nr. 259. Vagyis a királyi udvarban nemcsak az 1480-as évtized végén, de mintegy húsz esztendővel később is tudtak a déli határmegyek létezéséről és fekvéséről, s – miként Pesthy Frigyes fogalmazott – „Krassó vármegyének létele még 1507. évben hitelesen van bizonyítva”. PESTHY 1880. 400.

hogy otthon feleségül vegyék őket. Ezeket az asszonyokat magyar férjük nem tudja többé visszahozni, mert a törökök semmi pénzért nem engedik vissza a magyar asszonyokat, úgyhogy hozzátartozóik néha még azt sem tudják meg, hogy hol vannak, sem pedig hírt nem tudnak felőlük szerezni; másokról viszont tudják, hogy hol vannak, s a török ki is adná őket, de rokonaik oly szegények, hogy nem tudják a váltságdíjat megfizetni. Ezeknek a fogoly asszonyoknak magyar ura még fiatal, s panaszkodik, hogy nem tud feleség nélkül élni, éppígy az asszonyok, kiknek uruk esett a török fogságába. Öfötszelendősége, mint az emberek lekipásztora, nem akar helytelen dolgot cselekedni, s nem akarja megengedni, hogy az így özvegyiségre jutott házasságok újból házasságot kössenek, mert ez tiltott dolog, jóllehet a plébánosok már megkötöttek egypár ilyen házasságot. Ezért a Szentszéktől kér tanácsot, s aszerint fog cselekedni, amint Róma határoz.”¹⁰¹ A török fogsággal szétszakított házasságok jelentős demográfiai pusztítással jártak, hiszen születések ezrei (talán tízezrei) maradtak el a keresztény előírásokhoz ragaszkodó szigorú előírások, vagyis az újraházasodás demográfiai nyereségétől való tartózkodás miatt.

Nem haszon nélküli részletesebben is megvizsgálni az 1522. évi, ún. Werbőczy-jegyzék megyénkénti értékeit. A 26 vármegye között megtaláljuk a bács-kalocsai és csanádi egyházmegyék 7 vármegyéjét: a Csanád a 2., Torontál a 3–4., Arad az 5., Temes a 9–10., Bács a 12., Bodrog a 17. és Csongrád a 19. helyen szerepel a befizetett adó összege alapján. Vagyis a török pusztításoknak már 130 éve ellenálló, mégis újabb és újabb portyákat elszenvedni kényszerülő dél-alföldi megyék meglepően magas állami adót fizettek 1522-ben. Ez pedig egyértelműen a régió lakottsága melletti érv. Ugyanakkor arra is bizonyosággal szolgál, hogy a török veszedelemnek leginkább kitett, azt sorozatosan a saját bőrén megtapasztaló dél-alföldi lakosság meglepően magas arányban finanszírozta a déli határvédelmet. Elég csak arra figyelni, hogy a dél-alföldi megyék közül akár Csanád, akár Torontál vagy Arad vármegye önmagában több állami adót fizetett, mint a lista végén szereplő hét (többnyire északnyugat-magyarországi) vármegye együttesen.¹⁰² Utóbbi különösen alacsony adatok alapján már Mályusz Elemér felvetette, hogy a Werbőczy-jegyzékben szereplő „összegek a porták legkisebb számát fejezik ki. Azt tehát, hogy az legalább annyi volt, amennyire vissza lehet következtetni, de egészen biztosan még több.”¹⁰³

¹⁰¹ KATONA 1976. 110. (1979.² 189–190.; 1987.³ 110.); SZABÓ 2006. 27.

¹⁰² Arra már Kubinyi András is felhívta a figyelmet 1986-os munkájában, hogy Közép-Szolnok (24,9%), Komárom (18,5%), Nógrád (9,1%), Pozsony (9%) és Zólyom (3,8%) megyék 1522. évi adóösszege elenyésző ugyanezen megyék 1495. évi adójához képest. Ilyen alacsony értékekkel egyszerűen nem lehet számolni, hiszen a szomszédos megyéknél jóval magasabb az átlag. KUBINYI 1986. 280. 11. jegyzet A radikális eltérésekre részben magyarázatot is talált: a dunántúli és Duna-melléki megyék számadásai csak egy bizonyos időpontra bejutott adókat tartalmaznak. KUBINYI 1986. 279. 2. jegyzet

¹⁰³ MÁLYUSZ 2002. 25.

N ^o	MEGYE	ÖSSZEG (Ft)	ARÁNY (%)
1.	Bihar	5813	13,59
2.	Csanád	3232	7,56
3-4.	Torontál	2600	6,08
3-4.	Nyitra	2600	6,08
5.	Arad	2500	5,85
6-7.	Zaránd	2400	5,61
6-7.	Hont	2400	5,61
8.	Heves	2380	5,56
9-10.	Temes	2000	4,68
9-10.	Gömör	2000	4,68
11.	Szatmár	1950	4,56
12.	Bács	1800	4,21
13.	Szabolcs	1786	4,18
14.	Trencsén	1500	3,51
15.	Pest	1386	3,24
16.	Békés	1260	2,95
17.	Bodrog	1215	2,84
18.	Külső-Szolnok	1132,5	2,65
19.	Csongrád	800	1,87
20.	Túróc	500	1,17
21.	Közép-Szolnok	488	1,14
22-24.	Pozsony	300	0,7
22-24.	Komárom	300	0,7
22-24.	Kraszna	300	0,7
25.	Nógrád	85	0,19
26.	Zólyom	40	0,09
Megyék összege		42.767,5	100

Werbőczy István elszámolása a behajtott állami adóról¹⁰⁴

Az 1522. évi ún. Werbőczy-féle jegyzéknek az 1494–1495. évi Ernuszt Zsigmond számadásából hiányzó 14 alföldi vármegye adatának pótlására történő felhasználásakor figyelembe kell vennünk az 1494 és 1522 közötti három évtizedben a dél-alföldi régióban lezajló népesedési folyamatokat. Kubinyi András 1986-os munkájában mindössze az országos (központi hatalom és adminisztráció hanyatlásából eredő) tendenciákat vette figyelembe.¹⁰⁵ Pedig a központi hatalom gyengülésével egyes ország-részekben az átlagosnál gyorsabban mentek végbe a katasztrofális folyamatok. Különösen is számolnunk kell az 1514-es Dózsa-féle parasztlázadás akár 40.000 főt is elérő pusztítását.¹⁰⁶ Hiszen a dél-alföldi régióban –

¹⁰⁴ C. TÓTH 2010. 241–242.

¹⁰⁵ Az 1522-es Werbőczy-jegyzék 16 megyéje közül mindössze 11-nek vette figyelembe az 1495. évi adóját, s ezek alapján állapította meg, hogy egy-egy megyében 1522-ben átlagosan az 1495. évinek 52,7%-át hajtották be. KUBINYI 1986. 281.

¹⁰⁶ BODOR 1914. 6.

részben az 1510–1511 közötti éhínség utóhatásaként, másrészt a tragikus közbiztonság miatti kilátástalanság által hajtva – a nyomorgó jobbágyok jelentős része csatlakozott a felkelőkhöz,¹⁰⁷ s a földesurak többnyire szerb eredetű végvári katonasággal támadtak a falusi népességre, hogy megfékezzék azok pusztításait, így a harcok jelentős része Bácskában és Bánságban zajlott.¹⁰⁸ A parasztlázadás dél-alföldi borzalmait átélő Verancsics Antal beszámolója szerint különösen kegyetlen pusztítások jellemezték ezeket a harcokat.¹⁰⁹ Bonyolítja a számítást, hogy éppen az 1522. esztendőben – tehát a Werbőczy-jegyzékben fennmaradt adószedés idején rabolta végig a Temesvidéket egy török sereg,¹¹⁰ átmenetileg csökkentve Temes, Torontál, Keve és Krassó megye adatát.¹¹¹ Feltehető, hogy az 1495 és 1522 között lezajlott népesedési tragikus folyamatok, valamint a központi hatalomnak a Mátyás király halála utáni züllése jelentős mértékben vetette vissza a dél-alföldi megyék adófizetési gyakorlatát. Így pedig az 1522. évi jegyzék adataiból az

¹⁰⁷ GYÉMÁNT 2004. 214.

¹⁰⁸ GYÉMÁNT 2005. 82.

¹⁰⁹ „Az rácok kezdik mind az egész Bács és Bodrog megyét égetni, mert az szegénység, ki féltében, ki pedig szabad akarat szerint mind keresztesé lett vala...[Hajszentlőrinc ostromáról] csak Isten mondhatná számát, mennyi ezer lelket ölének, kiket szénnel megégetének.” VERANCICS 1857. 7. BARTA–FEKETE NAGY 1973. 148. „Bács megyében egy sárközi származású nemes ember volt a felkelés lelke: Nagy Antalnak hívták a parasztvezért, ki a Bácskát lángba borította...mind az egész Bodrog vármegyét, Bács vármegyét feldúlá, égeté, valahol nemes háza vala, sok vitézlő népet ölete, karóra vonata nagyon sok nemes embereket... Ez rácok az időben annyi vérontást, dúlást, fosztást tőnek Bács és Bodrog megyében, egyéb tartományokban szegény népet, apró gyermekeket, leányzókat, asszonynépeket, férfiakat vágának le, hogy az Heródes király idejében lett ismét egyszer olyan nagy vérontás.” ÉRDUJHELYI 1899. 114–115.

¹¹⁰ GYÉMÁNT 2004. 215.

¹¹¹ Tovább tényezők is nehezítik az 1522. évi Werbőczy-jegyzék adatainak felhasználását, az 1495-ös Ernusz-jegyzék hiányainak pótlását. Mivel 1522-ben nem 1 Ft, hanem mindössze 75 dénár volt a behajtott rendkívüli hadisegély, az adó összegének családokra, illetve háztartásokra történő átszámítása során nem mellékes a pillanatnyi dénár-forint árfolyam. Már pedig az általános gyakorlattól eltérően épp 1521 őszétől jelentős változások történtek ezen a területen is: felére csökkentették a dénár ezüsttartalmát. Ez azt eredményezte, hogy 1522–1523 folyamán egyes esetekben akár 170 dénárt is kértek egy forintért. HERMANN 1975. 310., 325. Szerémi György beszámolója szerint: „Megkezdtek a dénárokat verni, csak rozszat. Ebből a királynéi pénzből ötöt adtak Mátyás király egy dénárjáért, végül pedig csak harminckettőt tízéért...Mindenki ezüstjéért a németek által vert azonos súlyú pénz kapott, de a pénzverésnél egy márká vörösrézhez csak egy pizéta színezüstöt adtak. És a pénzt kiadták a parasztokhoz, akik szegények nem értékelték hozzá...És azt a pénzt értéktelennek tartották; és forgalomban maradt egészen négy évig. Azután, hogy ezt látták a német és magyar kereskedők, beváltáskor a régi jó értékű egy forintért a királynéi pénzből százötvenet adtak, s ugyanígy számoltak a német áruk vásárlásánál.” SZERÉMI 1961. 98. (1979. 117.) Ha ezt is megpróbáljuk figyelembe venni, akkor az 1522. évi adójegyzék forintban megadott összegei valójában lényegesen több családra utalnak, mint azt korábban a kutatás gondolta. A jelenleg ismert források alapján megnyugtatóan ezt a kérdést sem lehet lezárni, így azonban a Werbőczy-jegyzékből a megyék pontos lélekszáma következtetni fölöttebb kockázatos vállalkozás.

1495-re feltételezhetőnél mindenképpen lényegesen alacsonyabb lélekszámú népesség képe rajzolható meg.

Összegzés

A dél-alföldi területekre vonatkozó helynévi, régészeti adatok, valamint a III. Béla korabeli egyházi jövedelmek segítségével a régió Árpád-kori lakosságát az országos átlagot elérő (akár azt meg is haladó) népsűrűségűnek és döntően magyar etnikumúnak határozhatjuk meg. Majd a XIII. század közepétől egyre jelentősebb mértékben mutathatók ki más etnikumok tagjai is (kunok, oláhok, szerbek, bolgárok). A magyarság csak Bácska területén őrizte meg szinte kizárólagos szerepét egészen a XVI. század elejéig, a Tiszántúl déli megyéiben lényegesen visszaesett a magyarság részaránya, s ezzel párhuzamosan egyre magasabb arányt értek el a török elől menekülő nemzetiségek. De a XIV–XVI. századra vonatkozó források hiányosságai, illetve adataik megbízhatatlansága folytán pontos korabeli lélekszámok kiszámítása nem lehetséges, és a folyamatok megyéken belüli lefolyása nem határozható meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források:

- ÁMTF – GYÖRFFY György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV. Budapest 1963–1998.
- ÁUO – WENZEL Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus. Pest, Budapest 1860–1874. I–XII.
- HAZAI – Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják: NAGY Imre – PAUR Iván – RÁTH Károly – VÉGHÉLY Dezső. I–V. Győr 1865–1873, IPOLYI Arnold – NAGY Imre – VÉGHÉLY Dezső. VI–VIII. Budapest 1876–1891.
- KÖRMENDY 1990 – KÖRMENDY József (szerk.): Annatae e regno Hungariae provenientes in archivo secreto Vaticano, 1421–1536. (A magyarországi egyházmegyék javadalmainak annátái, 1421–1536). Budapest 1990.
- KREDICS–SOLYMOSI – KREDICS László – SOLYMOSI László: A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriuma. Urbarium episcopatus Vesprimiensis anno MDXXIV. (Új Történelmi Tár 4.) Budapest, 1993.
- KRISTÓ 1994/b – KRISTÓ Gyula (szerk.): Kun László emlékezete. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 5. Szeged 1994.
- MON. VAT. – Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár. Tom. I. Ser. 1–4. Budapest 1885–1891.
- RATIONES – FEJÉRPATAKY László (szerk.): Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria. Pápai tized-szedők számadásai (1281–1375). (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár) Tom. I. Ser. 1. Budapest 1887.
- ORTVAY 1891 – ORTVAY Tivadar (szerk.): Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve. Budapest 1891.

- SZABÓ 1954 – SZABÓ István: Bács, Bodrog és Csongrád megyék dézsmalajstromai 1522-ből. Budapest 1954.
- THEINER 1860 – THEINER, Augustinus: Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Roma 1860.
- TÓTH 2010 – C. TÓTH Norbert: Politikatörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522–1523). Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 50. Budapest 2010.
- VERANCSICS 1857 – VERANCSICS Antal: Memoria rerum quae in Hungaria a nato rege Ludovico ultimo acciderunt, qui fuit ultimi Ladislai filius. In: Szalay László (szerk.): Verancsics Antal összes munkái. Magyar történelmi emlékek. Monumenta Hungariae Historica II/3. Pest 1857. II. 3–119.
- WENZEL 1884 – WENZEL Gusztáv: Okmánytár Ozorai Pipo történetéhez. Történelmi Tár (1884) 1–31.

Feldolgozások:

- BARTA–BARTA – ifj. BARTA János – BARTA Gábor: III. Béla király jövedelmei. Megjegyzések középkori uralkodóink bevételeiről. Századok 127. (1993) 413–449.
- BARTA–FEKETE NAGY 1973 – BARTA Gábor – FEKETE NAGY Antal: Parasztháború 1514-ben. Budapest 1973.
- BÁCS–BODROG – BOROVSZKY Samu (szerk.): Bács-Bodrog vármegye. (Magyarország vármegyéi és városai) Budapest (é. n.) [Magyarország vármegyéi és városai Budapest 2004. PC CD-ROM.]
- BÁRÁNY 1845 – BÁRÁNY Ágoston: Torontálvármegye hajdana. Buda 1845.
- BÁRÁNY 1848 – BÁRÁNY Ágoston: Temesvármegye emléke. Nagybecskerek 1848.
- BELUSZKY 2001 – BELUSZKY Pál: A Nagyalföld történeti földrajza. Budapest–Pécs 2001.
- BELUSZKY 2005 – BELUSZKY Pál: A társadalmi-gazdasági folyamatok színtere – az ország természeti adottsága. In: Beluszky Pál (szerk.): Magyarország történeti földrajza. Budapest–Pécs 2005. I. 71–101.
- BELUSZKY 2008 – BELUSZKY Pál: A Kárpát-medence országrészeinek (régioinak?) rövid jellemzése. In: Beluszky Pál (szerk.): Magyarország történeti földrajza. Budapest–Pécs 2008. II. 325–421.
- BENKŐ 1997 – BENKŐ Loránd: A helynevek szerepe az Árpád-kori népességtörténeti kutatásokban. In: Kovacsics József (szerk.): Magyarország történeti demográfiája (896–1995). Budapest 1997. 67–72.
- BERGHAUS 1986 – BERGHAUS, Peter: Dukat. In: Lexikon des Mittelalters. München 1986. III. 1445.
- BERTÉNYI 2009 – BERTÉNYI Iván: Az Árpád-ház királyai. Nemzeti dinasztiánk három évszázada. Budapest 2009.
- BESSENYEI 1994 – BESSENYEI József (szerk.): Enyingi Török Bálint. Budapest 1994.
- BÉKEFI 1900 – BÉKEFI Remig: III. Béla és a magyar nemzet művelődése. In: Forster Gyula (szerk.): III. Béla magyar király emlékezete. Budapest 1900. 115–144.
- BLAZOVICH 1994 – BLAZOVICH László: Alföld. In: Kristó Gyula (főszerk.): Korai magyar történeti lexikon. Budapest 1994. 36.
- BLAZOVICH 1996 – BLAZOVICH László: Szabadka földesurai a középkorban. Acta Juridica et Politica. Acta Universitatis Szegedienensis de Attila József

- Nominatae Tom. XLVIII. (1996) Fasc. 4. (Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára) Szeged 49–60.
- BLAZOVICH 1997 – BLAZOVICH László: Déli szlávok Magyarországon és a Körös-Tisza-Maros közben a 15–16. században. In: KOVACSICS 1997. 117–124.
- BLAZOVICH 1999 – BLAZOVICH László: Az alföldi mezővárosok etnikai képe a 14–16. században. Acta Juridica et Politica Tom. 55. (1999) Fasc. 32–41. [In: Blazovich László: Városok az Alföldön a 14–16. században. (Dél-alföldi Évszázadok 17.) Szeged 2002. 105–115.]
- BLAZOVICH 2002 – BLAZOVICH László: Városok az Alföldön a 14–16. században. Szeged 2002.
- BLAZOVICH 2008 – BLAZOVICH László: A Dél-Alföld települései a 16. században a defterek alapján. Urbs. Magyar Várostartörténeti Évkönyv III. (2008) 327–345.
- BODOR 1914 – BODOR Antal: Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra. Budapest 1914.
- BOHDANECZKY 1907 – BOHDANECZKY Imre: Magyarország pénz- és súlyviszonyai az Anjouk alatt. Budapest 1907.
- BOROVSKY 1896 – BOROVSKY Samu: Csanád vármegye története 1715-ig. I–II. Budapest 1896.
- BUNYITAY 1883 – BUNYITAY Vince: A váradi püspökök a püspökség alapításától 1566. évig. A váradi püspökség története I. Nagyvárád 1883.
- CSÁNKI – CSÁNKI Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V. Budapest 1890–1913.
- CSÖMÖRE 2008 – CSÖMÖRE Zoltán: Bánság és a Maros-vidék középkori monostorai. Nagykikinda 2008.
- CSUKOVITS 2010 – CSUKOVITS Enikő: Ismerték-e a késő középkori magyar udvarban az összes megyét? In: Font Márta – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.): Aktualitások a magyar középkorkutatásban. In memoriam Kristó Gyula (1939–2004). Pécs 2010. 93–121.
- DÉLMAGYARORSZÁG – MILLEKER Bódog: Délmagyarország középkori földrajza I–III. Temesvár 1913–1915.
- DRASKÓCZY 2006 – DRASKÓCZY István: Luxemburgi Zsigmond és Magyarország. In: Takács Imre (szerk.): Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1437. Budapest 2006. 11–23.
- ENGEL 1797 – ENGEL, Johann Christian von: Geschichte des ungarischen Reiches und seine Nebenländer. Halle 1797.
- ENGEL 1987 – ENGEL Pál: Ozorai Pipo. In: Vadas Ferenc (szerk.): Ozorai pipo emlékezete. (Múzeumi Füzetek) Szekszárd 1987. 53–88. (Engel Pál: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Budapest 2003. 247–301.)
- ENGEL 1990 – ENGEL Pál: A 14. századi magyar pénztörténet néhány kérdése. Századok 124. (1990) 25–93.
- ENGEL 1995 – ENGEL Pál: Egy bácskai jobbágynévsor 1525-ből. Történelmi Szemle 37. (1995) 353–365.
- ENGEL 2000 – ENGEL Pál: A török dúlások hatása a népeiségre: Valkó megye példája. Századok 134. (2000) 267–321.
- ENYEDI–HORVÁTH 2002 – ENYEDI György – HORVÁTH Gyula (szerk.): Táj, település, régió. (Magyar Tudománytár 2.) Budapest 2002.

- ÉRDUJHELYI 1894 – ÉRDUJHELYI Menyhért: Újvidék története. Újvidék 1894. (Temerin 1991.²)
- ÉRDUJHELYI 1899 – ÉRDUJHELYI Menyhért: A kalocsai érsekség a renaissance-korban. Zenta 1899.
- ÉRSZEGI-KOSZTA 1994 – ÉRSZEGI Géza – KOSZTA László: Egyházmegye. In: Kristó Gyula (főszerk.): Korai magyar történeti lexikon. Budapest 1994. 184.
- FÁBIÁN 1835 – FÁBIÁN Gábor: Arad vármegye leírása történelmi, geographiai és statisztikai tekintetben. Buda 1835.
- FEJÉRPATAKY 1887 – FEJÉRPATAKY László: Pápai adószedők Magyarországon a XIII. és XIV. században. Századok 21. (1887) 493–517., 589–609.
- FEDELES 2009 – FEDELES Tamás: A püspökség és a székeskáptalan birtokai, gazdálkodása. In: Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümegi József (szerk.): A középkor évszázadai (1009–1543). (A Pécsi Egyházmegye Története I.) Pécs 2009. 421–464.
- FÜGEDI 1960 – Fügedi Erik: Az esztergomi érsekség gazdálkodása a XV. század végén. Századok 94. (2000) 82–124., 505–555. (In: Fügedi Erik: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Budapest 1981. 114–237.)
- FÜGEDI 1965 – FÜGEDI Erik: A XV. századi magyar püspökök. Történelmi Szemle 8. (1965) 477–498. (In: Fügedi Erik: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Budapest 1981. 89–113.)
- FÜGEDI 1974 – FÜGEDI Erik: Uram királyom...A XV. századi Magyarország hatalmasai. Budapest 1974. (2004.²)
- FÜGEDI 1992 – FÜGEDI Erik: A középkori Magyarország történeti demográfiaja. (KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének Történeti Demográfiai Füzetek 10.) Budapest 1992.
- GEDAI 1994 – GEDAI István: Dukát. In: Diós István (főszerk.): Magyar Katolikus Lexikon. Budapest 1994. II. 723–724. (uez. <http://lexikon.katolikus.hu/D/duk%C3%A1l.html> letöltés: 2012. 01. 01.)
- GYETVAI 1887 – GYETVAI Péter: Egyházi szervezés főleg az egykori déli magyar területeken és a bácskai Tisza mentén. (Dissertationes Hungariae ex historia Ecclesiae VII.) München 1887.
- GYÉMÁNT 2004 – GYÉMÁNT Richárd: A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete. Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica Publicationes Doctorandorum Juridicorum Tomus IV. (2004) 203–282.
- GYÉMÁNT 2005 – GYÉMÁNT Richárd: A történelmi Temes vármegye népesedéstörténete. Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica Publicationes Doctorandorum Juridicorum Tomus V. (2005) 73–101.
- GYÖRFFY 1963 – GYÖRFFY György: Magyarország népessége a honfoglalástól a XIV. század közepéig. In: KOVACSICS 1963. 45–62.
- GYÖRFFY 1984 – GYÖRFFY György: A pápai tizedlajstromok demográfiai értékelésének kérdéséhez. In: H. Balázs Éva – Fügedi Erik – Maksay Ferenc (szerk.): Mályusz Elemér emlékkönyv. Budapest 1984. 141–157.
- HERMANN 1975 – HERMANN Zsuzsanna: Államháztartás és a pénz értéke a Mohács előtti Magyarországon. (Megjegyzések Thurzó Elek költségvetési előirányzatához.) Századok 109. (1975) 301–335.

- HOLUB 1941–42 – HOLUB József: Egy dunántúli egyházi nagybirtok élete a középkor végén. *Pannonia* 7. (1941–1942) 269–307. (különlenyomata: *Pannonia Könyvtár* 62.) Pécs 1943.
- HÓMAN 1916 – HÓMAN Bálint: Magyar pénztörténet 1000–1325. Budapest 1916.
- HÓMAN 1935 – HÓMAN Bálint: Magyar történet I. Budapest 1935.
- IVÁNFI 1872 – IVÁNFI Ede: Keve vármegye emléke. *Századok* 6. (1872) 149–174.
- IVÁNYI 1902 – IVÁNYI István: Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történeti helynévtára I–V. Szabadka 1907–1909. (1991.²)
- JUHÁSZ I/2–5. – JUHÁSZ Kálmán: A csanádi püspökség története. *Csanádvármegyei Könyvtár* I/2–5. Makó 1933–1947.
- JUHÁSZ 1941 – JUHÁSZ Kálmán: A csanádi székeskáptalan a középkorban. Makó 1941.
- KARLINSZKY 2008 – Karlinszky Balázs: A veszprémi káptalan bevételei és gazdasági ereje a XV–XVI. század fordulóján. In: Kilián László – Rainer Pál (szerk.): *Veszprém reneszánsza. Veszprém, 2008.* 37–66.
- KATONA 1800 – KATONA István: *Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae I. Colocae 1800.* (uez: A kalocsai érseki egyház története I–II. Kalocsa 2001.²)
- KATONA 1976 – KATONA Tamás (szerk.): *Mohács emlékezete: a mohácsi csatára vonatkozó legfontosabb magyar, nyugati és török források, a csatahely régészeti feltárásának eredményei.* Budapest 1976. (1979.²; 1987.³)
- KEREZSY 1910 – KEREZSY Jenő: Bakócz Tamás egri püspök udvartartása és egyházmegyéje. (Művelődéstörténeti értekezések 39.) Erzsébetváros 1910.
- KISS 1992 – KISS Lajos: A magyarság legkorábbi nyomai a Délvidék helységneveiben. *Magyar Nyelv* 88. (1992) 410–421.
- KISS 1997 – KISS Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Budapest 1997.
- KNIEZSA 1938 – KNIEZSA István: Magyarország népei a XI. században. In: Serédi Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István halálának kilencszázadik évfordulóján.* Budapest 1938. II. 365–472. (Kniezsa István: *Magyarország népei a XI. században.* Budapest 2000.²)
- KOSZTA 1994 – KOSZTA László: Missziós püspökségek. In: Kristó Gyula (főszerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század).* Budapest 1994. 458–460.
- KOSZTA 2000 – KOSZTA László: Dél-Magyarország egyházi topográfiája a középkorban. In: *Dél-Alföld és Szer.* Szeged 2000. (uez: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek/oroksege/Csongrad_megye/pages/Kozepkori_del_alfold_es_szer/003_del_magyarország_egyhazi_topogr.htm letöltés: 2012. 01. 01.)
- KOSZTA 2009 – KOSZTA László: *Válság és megerősödés 1038–1196. Magyarország története* 3. Budapest, 2009.
- KOVACSICS 1963 – KOVACSICS József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája. Magyarország népessége a honfoglalástól 1949-ig.* Budapest 1963.
- KÓSA 1977 – KÓSA László: *Alföld.* In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon.* Budapest 1977. I. 63–66.
- KÓSA–FILEP 1975 – KÓSA László – FILEP Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása.* Budapest 1975.
- KRISTÓ 1984 – KRISTÓ Gyula: A korai feudalizmus (1116–1241). In: *Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig.* Főszerk.: Székely György. Szerk.: Bartha Antal. Budapest 1984.
- KRISTÓ 1988 – KRISTÓ Gyula: *A vármegyék kialakulása.* Budapest 1988.

- KRISTÓ 2000 – KRISTÓ Gyula: A Dél-Alföld történeti helye a középkori Magyarországon. In: Kollár Tibor (szerk.): A középkori Dél-Alföld és Szer. Szeged 2000. 9–16. [Kristó Gyula: Fejezetek az Alföld középkori történetéből. Dél-Alföldi Évszázadok 20. 157–169.]
- KRISTÓ 2002 – KRISTÓ Gyula: A korai Erdély (895–1324). (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 18.) Szeged 2002.
- KRISTÓ 2003 – KRISTÓ Gyula: Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 19.) Szeged 2003.
- KRISTÓ 2003/b – KRISTÓ Gyula: Nem magyar népek a középkori Magyarországon. Budapest 2003.
- KROPF 1901 – KROPF Lajos: A magyarországi pápai adószedők számadásai a 13. és 14. században. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 8. (1901) 196–211., 233–266.
- KUBINYI 1986 – KUBINYI András: Az alföldi megyék jobbágyportaszáma a középkor végén. A középkorvégi népesség meghatározásának problémái. In: Novák László – Selmeczi László (szerk.): Falvak, mezővárosok az Alföldön. (Az Arany János Múzeum Közleményei IV.) Nagykőrös 1986. 279–299.
- KUBINYI 1996 – KUBINYI András: A Magyar Királyság népessége a 15. század végén. Történelmi Szemle 38. (1996) 135–161.
- KUBINYI 1997 – KUBINYI András: A magyar királyság népessége a 15. század végén. In: KOVACSICS 1997. 93–110.
- KUBINYI 1999 – KUBINYI András: Nemzetiségi és vallási tolerancia a középkori Magyarországon. In: Kubinyi András: Főpapok, egyházi intézmények és vallássság a középkori Magyarországon. (METEM Könyvek 22.) Budapest 1999. 123–138.
- KUBINYI 2001 – KUBINYI András: A késő-középkori Magyarország történeti demográfiájának problémái. In: Faragó Tamás – Őri Péter (szerk.): Történeti Demográfiai Évkönyv 2001. 105–118.
- KUBINYI 2001/b. – KUBINYI András: Werbőczy Mohács (1526) előtti politikai pályafutása. In: Hamza Gábor (szerk.): Tanulmányok Werbőczy Istvánról. Budapest 2001. 65–98.
- KUBINYI 2001/c. – KUBINYI András: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa. Századok 135. (2001) 301–361.
- KÜFFER 1895 – KÜFFER Béla: A magyar főpapok s a magyar király jövedelmei 1186-ban. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 2. (1895) 286–290.
- KÜRTI 1997 – KÜRTI Béla: A honfoglalás dél-magyarországi szemszögből. In: A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság. Újvidék 1997. 127–135.
- LUKCSICS 1908 – LUKCSICS József: Középkori pápai adókönyvek. Budapest 1908.
- LUKCSICS – LUKCSICS Pál: A XV. századi pápák oklevelei. Diplomata pontificum saec. XV. Budapest 1931–1938.
- MAKK 2000 – MAKK Ferenc: A tizenkettedik század története. Magyar Századok. Budapest 2000.
- MAKK 2000/b – MAKK Ferenc: III. Béla. In: Kristó Gyula – Makk Ferenc: Az Árpádok. Fejedelmek és királyok. Szeged 2000. (2003.²) 219–241.
- MARCZALI 1901 – MARCZALI Henrik: A magyar történet kútforrások kézikönyve. Budapest 1901.

- MAYER 1923–1924 – MAYER Béla: Pápai bankárok szerepe Magyarországon a középkor végén. Századok 57–58. (1923–1924) 648–668.
- MÁLYUSZ 1971 – MÁLYUSZ Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest, 1971. (2007.²)
- MÁLYUSZ 1984 – MÁLYUSZ Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon (1387–1437). Budapest 1984.
- MÁLYUSZ 2002 – MÁLYUSZ Elemér: A középkori magyarság település- és nemzetiségpolitikája. Budapest 2002.
- MÁRKI 1892 – MÁRKI Sándor: Arad vármegye és Arad szabad királyi város története I. A legrégibb időktől a török hódításig. Arad vármegye és Arad szabad királyi város monográfiája II/1. Arad 1892.
- MELICH 1929 – MELICH János: A honfoglalás kori Magyarország. (A magyar nyelv tudomány kézikönyve 6.) Budapest 1929.
- MELLINI 1987 – MELLINI, Domenico: Filippo Scolari nak, ismertebb nevén Pippo Spano nak élete. Fordította: Vígh István In: Vadas Ferenc (szerk.): Ozorai pipo emlékezete. Szekszárd 1987. 29–52.
- MÉSZÁROS – SCHWEITZER 2002 – MÉSZÁROS Ernő – SCHWEITZER Ferenc (szerk.): Föld, víz, levegő. Magyar Tudománytár 1. Budapest 2002.
- MILLEKER 1914 – MILLEKER Bódog: A törökök első betörései Dél-Magyarországba Zsigmond és Albert királyok idejében és Keve és Krassó vármegyék megszűnése. Temesvár 1914.
- MNL – ÉLESZTŐS László (főszerk.): Magyar Nagylexikon VI. Budapest 1998.
- NEMES NAGY 1996 – NEMES NAGY József: Regionális folyamatok, régiók. In: Perczel György (szerk.): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. Budapest 1996. (2003.²) 565–621.
- ORTVAY 1896 – ORTVAY Tivadar (szek.): Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez. (Temesvármegye és Temesvárváros története IV.) Pozsony 1896.
- ORTVAY–SZENTKLÁRAY – ORTVAY Tivadar – SZENTKLÁRAY Jenő (szerk.): Történelmi adattár Csanád egyházmegye hajdانا és jelenéhez I–IV. Temesvár – Budapest 1871–1874.
- PESTHY 1878 – PESTHY Frigyes: A szörényi bánság és Szörény vármegye története I. Budapest 1878.
- PESTHY 1880 – PESTHY Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék I–II. Budapest 1880. (1988.²)
- PETROVICS 2008 – PETROVICS István: A középkori Temesvár. Fejezetek a Bega-parti város 1552 előtti történetéből. Capitulum IV. Szeged 2008.
- PETROVICS 2010 – PETROVICS István: Magyarok és románok a Duna-Tisza-Maros közben. In: Almási Tibor – Révész Éva – Szabados György (szerk.): Fons, skepsis, lex. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő s Makk Ferenc tiszteletére. Szeged 2010. 319–329.
- RÁCZ 1996 – RÁCZ György: Az Anjou-ház és a Szentszék (1301–1387). In: Zombori István (szerk.): Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve. Budapest 1996. 55–81.
- REIZNER 1900 – REIZNER János: Szeged története IV. Szeged 1900.
- ROKAY 1991 – ROKAY Péter: A szerbek betelepülése Magyarországra a XV. században. In: Zombori István (szerk.): A szerbek Magyarországon. (A szegedi

- múzeumban 1990. október 17–18-án tartott tudományos konferencia bővített anyaga) Szeged 1991. 51–63.
- SINKOVICS 1942 – SINKOVICS István: A régi magyar Temesvidék. Magyar Szemle 42. (1942) 1–6.
- SZABÓ 1963 – SZABÓ István: Magyarország népessége az 1330-as és az 1526-os évek között. In: KOVACSICS 1963. 63–113.
- SZABÓ 2006 – B. SZABÓ János: Mohács. Budapest 2006.
- SZAKÁLY 1991 – SZAKÁLY Ferenc: Szerbek Magyarországon – szerbek a magyar történelemben. In: Zombori István (szerk.): A szerbek Magyarországon. A szegedi múzeumban 1990. október 17–18-án tartott tudományos konferencia bővített anyaga. Szeged 1991. 11–50.
- SZEKERES 1981 – SZEKERES László: Amit az idő eltemetett. Kis vajdasági régészet. Újvidék 1981.
- SZEKERES 1983 – SZEKERES László: Középkori települések Északkelet-Bácskában. Újvidék 1983.
- SZEKERES–RICZ 1998 – SZEKERES László – RICZ Péter: Szabadka története a régmúltban. Szabadka 1998.
- SZENTKLÁRAY 1898 – SZENTKLÁRAY Jenő: A csanádi egyházmegye története. Temesvár 1898.
- SZERÉMI 1961 – SZERÉMI György: Magyarország romlásáról. De perditione regni Hungarorum. (Monumenta Hungarica V.) Budapest, 1961. [Uő.: Magyarország romlásáról. (Olcsó Könyvtár) Budapest 1979.]
- TEMES – BOROVSZKY Samu (szerk.): Temes vármegye. (Magyarország vármegyéi és városai) Budapest, (é. n.) [Magyarország vármegyéi és városai Budapest 2004. PC CD-ROM.]
- TEMESY 1935 – TEMESY Győző: Adatok a Temesköz történeti földrajzához. Földrajzi Közlemények 43. (1935) 425–429.
- TORONTÁL – BOROVSZKY Samu (szerk.): Torontál vármegye. (Magyarország vármegyéi és városai) Budapest 1919. [Magyarország vármegyéi és városai Budapest 2004. PC CD-ROM.]
- TÖRÖK 2002 – TÖRÖK József: A tizenkettedik század magyar egyháztörténete. Keresztény századok. Budapest 2002.
- TRINGLI 2009 – TRINGLI István: Megyék a középkori Magyarországon. In: Neumann Tibor – Rác György (szerk.): Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Társadalom- és Művelődéstörténeti tanulmányok 40. Analecta Medievalia III. Budapest – Piliscsaba 2009. 487–518.
- TURCHÁNYI 1903 – TURCHÁNYI Tihamér: A Délvidék történetére vonatkozó oklevél-kivonatok. Történelmi és Régészeti Értesítő. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat Közlönye 19. (1903) 83–95.
- TURCHÁNYI 1906 – TURCHÁNYI Tihamér: Krassó-Szörény megye története az ősidőktől a régi Krassó megye megszűnéséig (1490.) (Krassó-Szörény megye története I/1.) Lugos 1906.
- UDVARDY 1991 – UDVARDY József: A kalocsai érsekek életrajza. Köln 1991.
- UDVARDY 1992 – UDVARDY József: A kalocsai főszékeskáptalan története a középkorban. Budapest 1992.

- VÁLYI 2000 – VÁLYI Katalin: Régészeti emlékek. In: Kristó Gyula – Makk Ferenc (szerk.): Európa és Magyarország Szent István korában. Dél-Alföldi Évszázadok 12. Szeged 2000. 365–385.
- ZSILINSZKY 1897 – ZSILINSZKY Mihály: Csongrádvármegye története I. Budapest 1897. (Hódmezővásárhely 2000.²)

Can we quantify the population in the south of Great Hungarian Plain in the late middle age?

By the help of the the placenames, archeological datas and the incomes of the Church in the age of III. Béla, it can be quantify, that the density of population of the region in the age of the Árpád dynasty was at least at the average level (sometimes higher than the average), and was mostly Hungarian ethnics. From the the middle of 13th century members of other ethnics (Cumanian, Vlach, Serbian, Bulgarian) could be showed more significant. The Hungarians could keep its dominance only in the region of Bácska till the early 16th century. In the southern counties of the Trans-Tiszanian region the summetric part of Hungarians declined significant, and parallel the rate of ethnics, running from the Turkish, was also getting higher. Because of lack, and the unreliability of sources relate, to the 14–16th centuries, the exact quantify of population of this age is not possible.